

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота
на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю
012 Дошкільна освіта на тему:

**«РОЗВИВАЛЬНІ ІГРИ М. МОНТЕССОРІ ЯК ЗАСІБ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Виконала:
студентка II курсу, 63 групи
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Плющ Ірина Олександрівна

Науковий керівник:
к. пед. н., доцент
Богдан Тетяна Миколаївна

Роботу подано до розгляду «___» _____ 20__ року.

Студентка

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Рецензент

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засідання кафедри дошкільної та початкової освіти протокол №_____ від «___» _____ 20__ р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри

(підпис)

Ірина ТУРЧИНА

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ РОЗВИВАЛЬНИХ ІГОР ДЛЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	8
1.1. Суть та особливості поняття «інтелектуальний розвиток» дітей дошкільного віку.....	8
1.2. Аналіз вітчизняних та закордонних досліджень щодо впливу розвивальних ігор на інтелектуальний розвиток дітей.....	18
Висновки до першого розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА МАРІЇ МОНТЕССОРІ ЯК ЗАСІБ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	25
2.1. Становлення педагогічної системи Марії Монтессорі.....	25
2.2. Застосування методики Марії Монтессорі у роботі з дітьми старшого дошкільного віку.....	31
2.3. Організація домашнього середовища за принципами Монтессорі для інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку.....	39
Висновки до другого розділу.....	46
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РОЗВИВАЛЬНИХ ІГОР (ЗА МЕТОДИКОЮ МОНТЕССОРІ) НА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	1
3.1. Організація педагогічного експерименту та аналіз результатів його проведення.....	48
3.2. Методичні рекомендації щодо використання у роботі з дітьми старшого дошкільного віку розвивальних ігор М. Монтессорі.....	67
Висновки до третього розділу.....	72
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	81

ВСТУП

Це дослідження присвячене розвивальним іграм як засобу інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку. Його актуальність зумовлена потребою вдосконалювати підходи до навчання, де ключовим є всебічний розвиток дитини. Сучасні євроінтеграційні процеси ставлять перед дошкільною освітою нові вимоги: забезпечити якісне освітнє середовище та вдосконалити методики формування компетенцій. Це набуває особливого значення саме для дітей старшого дошкільного віку. Значну роль у цьому відіграють розвивальні ігри, які не тільки сприяють підвищенню інтелектуальних здібностей, але й формують у дітей навички соціальної взаємодії, креативності та логічного мислення.

Проблемі інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку присвятили свої роботи такі вітчизняні та закордонні науковці: І. В. Дубас аналізував соціальний розвиток дітей дошкільного віку через гру та визначав її роль у формуванні соціальних навичок; О. Я. Савченко досліджував вплив розвивальних ігор на пізнавальний розвиток дітей, пропонуючи методичні рекомендації для практики ЗДО; Л. О. Романенко вивчала логічні ігри як засіб розвитку мислення старших дошкільників; Дж. Піаже розкрив механізми розвитку дитячого мислення та значення ігрової діяльності у пізнавальному процесі; Л. С. Виготський підкреслював роль соціальної взаємодії та мовного розвитку у формуванні інтелектуальних здібностей дитини; Джон Дьюї висвітлював принципи навчання через досвід та активну діяльність, що впливають на розвиток критичного мислення.

Внесок М. Монтесорі у педагогіку полягає у створенні системи розвитку дитини через самостійні дії, сенсорні вправи та розвивальні ігри. Вона запропонувала методику, в якій дитина активно взаємодіє з предметним середовищем, формує власні навички мислення, концентрації та логічного аналізу. Центральним у її підході є принцип «допомагати дитині допомогти собі», що дозволяє формувати внутрішню мотивацію до пізнання. Її методи включають

спеціальні навчальні матеріали та вправи, що стимулюють розвиток уваги, пам'яті, сприйняття та мовлення, а також соціальних навичок через групову взаємодію. Такий підхід дозволяє не лише розвивати інтелектуальні здібності, а й готує дитину до подальшого навчання у школі та успішної соціальної адаптації.

Все сказане визначило наш інтерес до проблеми і окреслило назву роботи: **«Розвивальні ігри М. Монтесорі як засіб інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку»**

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність впливу розвивальних ігор М. Монтесорі на інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку.

Для досягнення зазначеної мети дослідження розроблені наступні **завдання:**

1. Провести аналіз наукових джерел та передового педагогічного досвіту щодо проблеми дослідження.
2. Розробити критерії, показники та рівні інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку.
3. Провести експериментальне дослідження і проаналізувати ефективності впливу на інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку розвивальних ігор М. Монтесорі.
4. Підготувати рекомендації щодо ефективного впровадження ігрових технологій М. Монтесорі для інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку у ЗДО.

Об'єкт дослідження — процес інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку в системі дошкільної освіти.

Предмет дослідження — розвивальні ігри М. Монтесорі як засіб розвитку інтелектуальних здібностей у дітей старшого дошкільного віку.

База дослідження: дослідження проводилося у старшій групі дошкільного навчального закладу «Ромашка» загального типу Малодівицької селищної ради Прилуцького району Чернігівської області. У експерименті брало участь 31 дитина (16 – експериментальна група, 15 – контрольна група)

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи відображено:

1. Плющ І. та Богдан Т. Вплив розвивальних ігор на інтелектуальний розвиток дітей дошкільного віку. *Наукові інновації та передові технології*. Київ, 2025, с. 1393-1403

2. Плющ І.О. «Теоретичні основи застосування розвивальних ігор для інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку». матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції з міжнародною участю «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку». Київ, 2025, с.171-176

Методи наукового дослідження: опрацювання наукової літератури, педагогічне спостереження, елементи експериментальної методики Монтессорі, анкетування, а також подальший кількісний і якісний аналіз отриманих результатів.

- Теоретичні методи дослідження передбачали аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукових джерел, що дозволяло визначити основні тенденції розвитку інтелектуальних здібностей дітей старшого дошкільного віку та особливості застосування розвивальних ігор М. Монтессорі.

- Емпіричні методи включали педагогічне спостереження за поведінкою дітей у навчальному процесі, проведення експерименту із застосуванням розвивальних ігор Монтессорі, анкетування та бесіди з вихователями для оцінки ефективності впливу ігрових технологій на інтелектуальний розвиток дітей.

- Методи математично-статистичної обробки даних передбачали розрахунок середніх величин, відсотків, аналіз динаміки показників, побудову таблиць, графіків та діаграм для наочної оцінки результатів експериментального дослідження.

Наукова новизна роботи полягає у визначенні специфіки впливу різних типів розвивальних ігор на конкретні складові інтелектуального розвитку дітей.

Це дозволяє доповнити наявні підходи до використання ігор у дошкільній освіті та зробити їх більш цілеспрямованими.

Практичне значення роботи полягає в можливості інтеграції розроблених методичних рекомендацій у практику вихователів для підвищення ефективності розвитку інтелектуальних компетенцій дітей.

Структура кваліфікаційної роботи включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел (55 джерел) і додатків. Текст викладений на 89 сторінках, 66 сторінок основного тексту.

Таким чином, робота спрямована на розкриття ролі розвивальних ігор у формуванні інтелектуальних здібностей дітей старшого дошкільного віку, що відповідає сучасним запитам освітнього процесу в галузі дошкільної освіти.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ РОЗВИВАЛЬНИХ ІГОР ДЛЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Суть та особливості поняття «інтелектуальний розвиток» дітей дошкільного віку

У сучасному світі питання інтелектуального розвитку дітей стає все дедалі важливішим. Саме в дошкільному віці закладаються ті основи, які згодом вплинуть на подальше навчання і соціалізацію малюка. Важливість цього процесу важко переоцінити, адже від нього залежить не лише успіх у навчанні, а й здатність адаптуватися до навколишнього середовища. Чи не найголовнішими факторами, що визначають інтелектуальний потенціал дитини, є умови сімейного виховання та активне залучення до пізнавальної діяльності.

Інтелект дитини можна розуміти як особливий спосіб, у який вона пізнає, упорядковує та осмислює світ навколо себе. Діти з високим інтелектом зазвичай користуються великою популярністю та досягають значних успіхів у дорослому житті. Існує багато методів, які можуть допомогти розвивати інтелект у малюків з раннього віку [1, с.50].

Інтелект охоплює всі аспекти людської діяльності: розумову, емоційну та фізичну [33, с.173]. Розвивати інтелект дітей важливо для успішного навчання, а також для розвитку їхніх здібностей робити те, що не можуть інші. Тому заняття розвитком інтелекту потрібно розпочинати змалку. Його рівень проявляється насамперед у мисленнєвих процесах дитини, а вони, у свою чергу, тісно пов'язані з її руховою активністю. Обмежувати природну потребу в русі не варто – надмірні заборони можуть уповільнювати мислення і загалом заважати нормальному розвитку.

Інтелектуальний розвиток — це здатність засвоювати нові знання, робити висновки й знаходити рішення навіть у незвичних ситуаціях. Цю здатність можна як прискорити, так і сповільнити або призупинити. На формування

інтелектуальних здібностей великий вплив справляють умови сімейного виховання. Інтелектуальний розвиток дітей дошкільного віку є важливим процесом, що вимагає від батьків відповідальності та знань.

Батьки завжди прагнуть до безперервного інтелектуального розвитку своїх дітей. Цей розвиток відповідає за нормальний рівень і швидкість мислення: здатність порівнювати, узагальнювати, розпізнавати й робити висновки. Інтелект охоплює також мовлення і навички самоосвіти.

Інтелектуальний розвиток дітей є складним і різнобічним процесом, на який впливають багато чинників. Один з найцікавіших аспектів цього розвитку – нейропластичність, тобто здатність мозку змінюватися та адаптуватися залежно від досвіду [12, с.79]. Це означає, що навчання та нові враження можуть фізично змінювати структуру мозку. Існують також критичні або сенситивні періоди для навчання певних навичок, наприклад, мови: діти, які піддаються впливу мови з раннього віку, здатні освоювати її набагато легше, ніж ті, хто починає вивчати її пізніше. Велике місце в інтелектуальному розвитку займає гра; дослідження показують, що вона не лише розважає, а й сприяє розвитку критичного мислення, креативності, соціальних навичок та здатності до розв'язання проблем [3, с.123].

Окрім звичного для нас інтелекту, емоційний інтелект (EQ) також є важливим аспектом успіху в житті: діти з високим EQ краще справляються з соціальними ситуаціями, краще розуміють власні емоції та вибудовують здорові стосунки з іншими. Помітний вплив на інтелектуальний розвиток має і музика. Заняття музикою позитивно впливають на когнітивні здібності дітей, зокрема пам'ять і уважність, часто діти, які навчаються грати на музичних інструментах, показують кращі результати в математиці та інших предметах. Не менш важливим є якісний сон, оскільки під час сну мозок обробляє отриману інформацію, що допомагає у запам'ятовуванні та навчанні. Збалансоване харчування також відіграє значну роль; дослідження показують, що достатня кількість омега-3 жирних кислот, антиоксидантів і вітамінів позитивно впливає на інтелектуальний розвиток дітей [12, с.79].

Дивовижно, але дослідження показують, що навіть короточасна, але регулярна фізична активність – наприклад, звичайна прогулянка на свіжому повітрі, може помітно покращувати здатність до навчання, оскільки вона стимулює кровообіг і постачання кисню до мозку.

Існує кілька відомих теорій, які пояснюють, як розвивається інтелектуальний розвиток:

1. *Теорія множинних інтелектів Говарда Гарднера*. Гарднер стверджує, що існує не один, а кілька видів інтелекту – логіко-математичний, мовний, просторовий, тілесно-кінестетичний, музичний, міжособистісний та внутрішньоособистісний. Кожен з цих видів може проявлятися в різних сферах життя, і діти можуть розвивати свої здібності в різних напрямках [49, с.36].

2. *Теорія інтелекту як загальної здібності* (гнучкий і кристалізований інтелект). Стверджує, що інтелект можна розглядати як єдину загальну здатність (g), що визначає успішність у різних видах діяльності. У той же час, кристалізований інтелект пов'язаний із накопиченим досвідом, знаннями й уміннями, які людина отримує в процесі навчання та практики.

3. *Когнітивна теорія Жана Піаже*. Піаже описав чотири стадії розвитку інтелекту: сенсомоторну, преопераційну, конкретно-операційну та формально-операційну. За його моделлю, діти проходять через ці стадії, адаптуючи свої пізнавальні структури до нової інформації. Центральними є поняття асиміляції (засвоєння нової інформації) та аккомодатії (модифікація існуючих структур) [50, с.59].

4. *Соціокультурна теорія Льва Виготського*. Виготський наголошує на важливості соціального контексту для інтелектуального розвитку. Він вважає, що навчання відбувається через взаємодію з дорослими та однолітками, що допомагає дитині розвивати вищі когнітивні функції. Концепція «зони найближчого розвитку» Виготського вказує на те, що діти можуть досягати помітно кращих результатів в навчанні за підтримки інших [55, с.101].

Інтелектуальний розвиток дитини залежить від багатьох чинників, які можуть суттєво впливати на її здатність до навчання та адаптації в суспільстві [6, с.159-160].

- Одним із базових чинників є спадковість, адже діти успадковують певні інтелектуальні риси від батьків, що може позначатися на їхньому розвитку.
- Важливим є й те, як проходить вагітність: збалансоване харчування, активність і психологічний стан жінки безпосередньо впливають на формування мозку дитини.
- Не менш значущими є умови життя малюка, які включають харчування, соціальні контакти та активність, що також мають велике значення. Якісне харчування і можливості для спілкування сприяють розвитку когнітивних здібностей.
- Впливає навіть кількість дітей у родині: малюки з багатодітних сімей часто краще адаптуються до соціальних умов, адже мають більше можливостей для спілкування та взаємодії з однолітками.
- Соціальний статус родини може визначати доступ до ресурсів, що впливають на розвиток дитини, зокрема до освітніх можливостей.
- Темперамент і характер самої дитини є ще одним фактором, який визначає, як вона реагує на навчання та соціальні ситуації.
- Особистісні якості батьків також суттєво впливають на інтелектуальний розвиток дитини, оскільки їхні знання, навички та підхід до виховання формують середовище, в якому росте і розвивається малюк.

Отже, всі ці фактори – від гри та музики до харчування і активності – сприяють формуванню здорового інтелектуального розвитку дітей, що забезпечує успіх у навчанні та житті. Вони взаємодіють і створюють унікальні умови для інтелектуального розвитку кожної дитини. Важливо, щоб батьки активно залучали дітей до пізнавальної діяльності, заохочували їхню цікавість і бажання дізнаватися нове.

Одним із найдієвіших способів підтримати інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку є саме ігрова діяльність. Через гру діти не лише засвоюють нові знання, а й розвивають творчі здібності, уяву, а також соціальні навички. Ігри стимулюють активність, допомагають у формуванні логічного мислення і здатності до аналізу [26, с.1290].

Розвивальні ігри, зокрема, займають особливе місце в інтелектуальному розвитку. Вони допомагають малюкам відкривати нові закономірності, розуміти, як пов'язані між собою різні події й дії, та вчать шукати вихід із різних ситуацій. Завдяки такій діяльності діти поступово навчаються співпрацювати з іншими, долати невеликі труднощі й отримувати від цього позитивний досвід, що підсилює їхню самостійність і впевненість.

Дошкільний вік поділяється на кілька етапів, кожен з яких має свої особливості інтелектуального розвитку [24, с.34]. У молодшому дошкільному віці (1–3 роки) діти активно досліджують навколишній світ, розвиваючи основні пізнавальні здібності, такі як сприйняття, пам'ять і увага. Починає розвиватися мовлення: діти вчаться використовувати прості слова та фрази. Гра є основним методом навчання, де діти вчаться через сенсорний досвід, взаємодію з предметами та іншими людьми. У середньому дошкільному віці (3–5 років) діти вже краще розуміють причинно-наслідкові зв'язки, поступово опановують логічне мислення. Вони все частіше ставлять запитання, цікавляться навколишнім світом і вчаться класифікувати та групувати об'єкти за різними ознаками. На цьому етапі рольові ігри стають важливими для розвитку соціальних навичок і уяви, оскільки діти починають грати в сюжетно-рольові ігри, що сприяє розвитку комунікаційних навичок. Інтелектуальний розвиток дітей у старшому дошкільному віці (від 5 до 7 років) є ключовим етапом, коли інтелект дитини розвивається особливо активно. У цей період діти активно вивчають навколишній світ, засвоюють нові знання та формують навички, що вплинуть на їхнє подальше навчання в школі. На стадії старшого дошкільного віку діти здатні розвивати свої аналітичні та логічні здібності. Вони вчаться систематизувати знання, класифікуючи об'єкти за різними ознаками, такими як

колір, форма чи розмір, що сприяє розвитку логічного мислення. Також діти активно розвивають свою уяву, створюючи уявні світи та сценарії, що підсилює їхню креативність і допомагає в розвитку мовлення. Вони починають розуміти складніші поняття, такі як час, кількість чи простір, що важливо для подальшого опанування математики та інших наук. Крім того, у цьому віці діти здатні самостійно шукати рішення, аналізувати ситуації та обирати найбільш підходящі варіанти дій, що робить їх більш впевненими та самостійними в навчальній діяльності.

Шкільний вік також має свої етапи розвитку, кожен із яких приносить нові можливості й виклики. У молодшому шкільному віці (6–10 років) діти вчаться читати, писати та рахувати, що є фундаментом для всього подальшого навчання [24, с.35]. Вони розвивають критичне мислення та здатність до самостійного навчання. У цьому віці діти здатні запам'ятовувати більше інформації та використовувати її у різних ситуаціях. Соціальний розвиток також важливий, адже діти вчаться взаємодіяти з однолітками, формуючи дружні стосунки. У середньому шкільному віці (10–14 років) діти вже здатні аналізувати складніші завдання, обґрунтовувати власну точку зору та працювати з різними джерелами інформації. У цей час розвиваються навички командної роботи, співпраці та спілкування. У старшому шкільному віці (14–18 років) підлітки досягають високого рівня критичного мислення, здатні формулювати абстрактні концепції та працювати з гіпотезами. Водночас вони починають визначатися з майбутньою професією, цікавитись власними здібностями й уподобаннями. Це час активного формування ідентичності, коли спілкування з однолітками та дорослими стає складнішим і впливає на емоційний розвиток та самооцінку.

Таким чином, інтелектуальний розвиток дітей на різних вікових етапах є динамічним і багатогранним процесом, що залежить від когнітивних, соціальних і емоційних факторів. Кожен період має свої особливості, які важливо враховувати для забезпечення оптимального розвитку дітей.

Щоб інтелектуальний розвиток був справді ефективним, важливо забезпечити ряд сприятливих умов.

По-перше, важливо подбати про позитивний емоційний фон, адже саме він створює умови для комфортного навчання. Коли дитина відчуває підтримку і любов з боку батьків та вихователів, вона відкрита до нових знань і активніше бере участь у навчальних процесах. По-друге, інтелектуальна діяльність повинна бути добровільною і приносити задоволення. Примусові методи навчання можуть викликати опір і призвести до негативних емоцій, що, в свою чергу, гальмує процес розвитку. Не менш важливо враховувати вік і індивідуальні особливості дитини. Добре підібрані ігри та вправи, які дитина розуміє й сприймає із задоволенням, допомагають їй вільно висловлювати свої думки та емоції й поступово розширювати свої можливості.

Сучасні підходи акцентують увагу на всебічному розвитку особистості: не лише на інтелектуальних здібностях, але й на емоційних, соціальних і творчих аспектах. Важливим є впровадження інтерактивних методів навчання, які залучають дітей у процес пізнання. Використання новітніх технологій, таких як інтерактивні дошки та освітні програми, може значно підвищити інтерес дітей до навчання [31, с.359].

Методи розвитку інтелекту є важливими для формування когнітивних здібностей дітей. Одним із ефективних способів є використання розвивальних ігор, таких як шахи, шашки, головоломки та настільні ігри, які сприяють розвитку інтелекту та мислення. Не менш корисною є творча діяльність — малювання, ліплення, аплікація, конструювання. Усі ці види роботи стимулюють уяву, вчать дитину мислити образно й водночас системно, що позитивно впливає на розвиток як абстрактного, так і логічного мислення [26, с.1291].

Деякі комп'ютерні ігри можуть допомогти у розвитку логічного мислення та інтелекту, а математика та інші точні науки стимулюють аналітичні здібності. Читання книг розширює кругозір і збагачує словниковий запас, а вивчення іноземних мов розвиває пам'ять та когнітивні навички. Корисними можуть бути й різні освітні матеріали — енциклопедії, навчальні відео, довідники, відвідування виставок чи тематичних заходів. Усе це дає дитині нові враження та знання, які допомагають їй краще розуміти світ.

Використання запитань як способу стимуляції допомагає заохотити дитину до роздумів. Це один із простих, але дієвих методів підтримати всебічний і гармонійний розвиток інтелекту. Дошкільники пізнають навколишній світ через спілкування з дорослими та однолітками, ігри та різні активності. Тому важливим завданням батьків і вихователів є створення якісного середовища – цікавих прогулянок, змістовних ігор і занять, які природно стимулюють інтерес і допитливість.

Кожна хвилина спілкування з дитиною має велике значення, адже це сприяє активному розвитку мислення, мови та знань про навколишнє середовище. Важливу роль у цьому процесі відіграє виховател, який може створювати середовище, що спонукає до пізнання. Професійний підхід полягає у продуманому поєднанні завдань і ігор, які зміцнюють пам'ять, увагу, уяву та творчі здібності.

Виховател має допомагати дитині не лише засвоювати нові знання, але й розвивати критичне мислення, заохочувати до самостійності і самовираження [1, с.71]. У навчанні дуже важливо зважати на індивідуальні особливості кожної дитини, враховувати її темп, інтереси та сильні сторони – саме це створює умови для повноцінного розкриття її потенціалу.

Найбільш ефективні методи розвитку інтелекту дошкільників є основою їхнього успішного навчання та соціалізації в майбутньому. Саме ранні роки – той період, коли формуються основи пізнавальної діяльності, тому важливо використати цей час максимально продуктивно. Існує кілька ключових прийомів, які можуть суттєво допомогти в цьому процесі:

- Підтримка проявів цікавості:

Діти від природи дуже допитливі, і це бажання пізнавати навколишній світ дуже важливо підтримувати. Важливо задавати запитання, які стимулюють їхнє мислення, заохочувати досліджувати нові ідеї та самостійно шукати відповіді на свої запитання. Це може проявлятися по-різному: від обговорення того, що дитина бачить навколо себе, до невеликих експериментів, які можна організувати

вдома чи в садочку. Такі дослідження роблять процес пізнання живим і захопливим.

- Створення умов для вивчення різних матеріалів:

З раннього віку важливо давати можливість дітям експериментувати з різними матеріалами – піском, пластиліном, глиною та крупами. Це допомагає не лише розвивати тактильні відчуття, але й формувати уявлення про фізичні властивості речей. Наприклад, гра з піском може навчити їх поняттям об'єму і форми, у свою чергу ліплення з пластиліну розвиває моторику рук і креативність.

- Заохочення в повсякденні справи:

Залучення дітей до простих домашніх справ сприяє їхній відповідальності та самостійності. Наприклад, дозволяючи малюкові допомагати на кухні або брати участь у прибиранні, ви допомагаєте йому відчувати свою значимість, і це зміцнює його віру у власні можливості.

- Розвиваючі заняття:

Регулярні заняття з використанням карток, пазлів і книг дообре стимулюють розвиток логічного мислення та пам'яті. Важливо, щоб ці заняття були різноманітними і цікавими для дитини, адже нудьга може швидко зменшити інтерес до навчання. Ігри, що включають розв'язання задач або загадок, сприяють розвитку аналітичних здібностей та вчать шукати нестандартні рішення.

- Пізнавальний відпочинок:

Відвідування цирку, лялькових театрів, музеїв або спортивних заходів – це чудова можливість не лише провести час з дитиною, але й розширити її кругозір. Такі враження запам'ятовуються надовго і стають основою для нових знань та ідей та тем для обговорення.

- Розширення кола спілкування:

Заохочуйте дитину до спілкування з однолітками та дорослими. Це допомагає формувати соціальні навички, вчить дітей ділитися, співпрацювати і вирішувати конфлікти. Додатково, спілкування з різними людьми збагачує словниковий запас дитини і формує її світогляд.

- Комунікація на рівних:

Спілкування з дитиною, як з дорослим, допомагає формувати її самооцінку та відчуття власної значущості. Запитуйте її думку, заохочуйте висловлювати власні ідеї та пропозиції – це допоможе їй почуватися впевненою в собі.

- Здоровий спосіб життя:

Дотримання принципів здорового харчування, регулярні прогулянки на свіжому повітрі та підтримка позитивного психологічного клімату в родині створюють міцний фундамент для фізичного і розумового розвитку. Створення комфортного і спокійного середовища дозволяє дитині відчувати себе в безпеці, що, в свою чергу, сприяє її відкритості до навчання.

- Прищеплення любові до читання:

Читання книг допомагає не лише розширити словниковий запас дитини, але й розвиває її уяву та емоційний інтелект. Батьки можуть читати дітям перед сном, обговорювати прочитане, ставити запитання – все це дозволяє дитині глибше осмислювати матеріал і розвивати критичне мислення.

- Направлення енергії дитини:

Діти мають багато енергії, яку потрібно правильно спрямувати. Батьки повинні підтримувати прагнення дитини до пізнання світу, направляючи її інтереси в конструктивне русло. Залучення до творчих занять, спорту та активного відпочинку не лише задовольняє потребу в русі, але й розвиває навички командної роботи та взаємодії [29, с.76].

Підсумовуючи, слід створити для дитини таке середовище, яке б сприяло всебічному розвитку інтелектуальних здібностей. Спільна робота батьків, вихователів та інших членів родини, підтримка допитливості та креативності дитини є запорукою її успішного розвитку та підготовки до дорослого життя. Діти, які отримують належну підтримку в ранньому віці, мають більше шансів стати успішними, впевненими в собі особистостями в майбутньому.

Розвиток інтелектуальних здібностей має бути цілеспрямованим і систематичним, з урахуванням вікових особливостей та індивідуального темпу дитини. Якщо малюк відвідує дитячий садок або центр раннього розвитку, батьки

повинні використовувати отримані знання в повсякденному житті, а не лише під час занять. Батькам варто помічати природні здібності, з якими їхня дитина прийшла у світ, і допомагати їй розкривати їх якомога повніше. У цьому процесі надзвичайно важливою є співпраця між батьками та вихователем. Саме разом вони можуть створити умови, які підтримають і інтелектуальний, і емоційний розвиток дитини, забезпечивши їй гармонійний старт у майбутнє.

1.2. Аналіз вітчизняних та закордонних досліджень щодо впливу розвивальних ігор

Розвивальні ігри є одним із найефективніших методів формування інтелектуальних здібностей у дітей дошкільного віку. Вони забезпечують інтерактивне навчання, що стимулює пізнавальну активність дітей, розвиває їх мислення, уяву, пам'ять та соціальні навички. У цьому розділі буде проведено аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень, що розкривають вплив розвивальних ігор на розвиток дітей.

В Україні питання розвитку ігрової діяльності у дітей досліджували багато науковців, серед яких виділяються роботи О. Я. Савченко, Л. О. Романенко та І. В. Дубас. Вони наголошують на важливості ігрової діяльності як невід'ємної частини навчання та виховання [19, с.216].

О. Я. Савченко у своїх дослідженнях акцентує на важливості розвивальних ігор для всебічного розвитку дітей, особливо в контексті формування емоційної сфери, комунікативних навичок та здатності до співпраці. Вона підкреслює, що гра – це не просто спосіб провести час, а й є потужним інструментом, який допомагає дітям усвідомлювати свої емоції та розвивати соціальні вміння. У рамках своїх досліджень Савченко стверджує, що розвивальні ігри сприяють формуванню емоційної компетентності у дітей [40, с.45]. Під час гри малюки часто стикаються з різними емоційними ситуаціями: вони можуть відчувати радість від перемоги, розчарування від програшу, а також навчатися справлятися з почуттями, такими як заздрість чи обурення. Усе це сприяє розвитку емоційної зрілості та здатності керувати своїми переживаннями. Крім того, на думку

дослідниці, розвивальні ігри забезпечують можливість для дітей навчатися комунікації та взаємодії з однолітками. У процесі гри діти вчаться висловлювати свої думки, обґрунтовувати дії та слухати інших. Вони розвивають навички діалогу, уміння аргументувати свою точку зору та враховувати думки інших. Ці навички є надзвичайно важливими для формування соціальних зв'язків та успішної взаємодії в майбутньому. Савченко також підкреслює, що розвивальні ігри стимулюють креативність дітей. Гра часто вимагає від дітей застосування уяви, вигадкування нових правил чи сценаріїв, що розвиває їхню здатність до нестандартного мислення. Коли діти беруть участь у іграх, що включають творчі завдання, такі як створення образів, використання різноманітних матеріалів або розігрування сценок, вони здобувають досвід у генерації нових ідей та рішень. Це не лише підвищує їхню впевненість у власних силах, але й формує навички, необхідні для подальшої діяльності у навчанні та житті. Савченко також зазначає, що в процесі гри діти стикаються з різними проблемами, які потребують розв'язання. Дітям доводиться шукати вихід із уявних або реальних ситуацій, планувати свої дії, передбачати наслідки та робити вибір. Це розвиває логічне й критичне мислення, здатність аналізувати та приймати рішення, що вкрай необхідно для подальшого навчання [40, с.47]. Дослідження О. Я. Савченко свідчать про те, що розвивальні ігри є потужним засобом для формування не лише інтелектуальних здібностей, але й емоційної зрілості, комунікативних навичок, креативності та здатності до розв'язання проблем. Завдяки цим аспектам гра стає важливою частиною навчання, що допомагає дітям стати успішними у соціальному середовищі та підготувати їх до подальшого життя.

Л. О. Романенко у своїх дослідженнях зосереджується на важливості ігор для розвитку логічного мислення у дітей старшого дошкільного віку. Її експериментальні роботи демонструють, що систематичне використання таких ігор помітно покращує когнітивні здібності дітей і допомагає формувати важливі інтелектуальні навички.

Дослідження Романенко охоплює різноманітні види ігор, серед яких логічні ігри займають особливе місце. Вона зазначає, що під час гри діти стикаються з

завданнями, які вимагають від них аналізувати ситуації, робити висновки та застосовувати знання для розв'язання проблем. Це не лише стимулює розвиток логічного мислення, а й формує у дітей навички критичного мислення, які є важливими для успішного навчання у майбутньому [39, с.130].

У ході своїх експериментів Романенко виявила, що діти, які активно залучені до гри, демонструють вищі результати у тестах на логіку та просторове мислення. Наприклад, під час виконання спеціальних завдань, спрямованих на оцінку здатності до візуалізації чи побудови логічних зв'язків, вони демонструють істотно кращі результати порівняно з однолітками, які не практикують подібних ігор. Це підтверджує гіпотезу про те, що гра є ефективним інструментом розвитку інтелектуальних здібностей.

Романенко також наголошує, що важливо враховувати індивідуальні особливості кожної дитини при виборі ігор. Її дослідження показують, що певні види ігор можуть бути більш ефективними для розвитку логічного мислення у дітей з різними стилями навчання. Наприклад, дітям із вираженим візуальним мисленням краще підійдуть ігри, пов'язані з просторовою орієнтацією чи маніпуляціями з об'єктами. Іншим може бути комфортніше працювати з вербальними або настільними логічними іграми.

Таким чином, дослідження Л. О. Романенко надають важливу інформацію про те, як ігри можуть впливати на когнітивний розвиток дітей старшого дошкільного віку. Вона підкреслює, що включення таких ігор у повсякденне життя дитини – це не лише спосіб урізноманітнити дозвілля, а й ефективний інструмент для формування важливих мисленнєвих умінь, які стануть основою для майбутнього навчання [39, с.134].

І. В. Дубас у своїх дослідженнях зосереджує увагу на соціальному аспекті розвивальних ігор, підкреслюючи їхню роль для формування ключових соціальних навичок у дітей. Вона стверджує, що участь у розвивальних іграх є не лише способом розваги, а й ефективним методом навчання дітей важливим навичкам, які знадобляться їм у майбутньому [16, с.72].

Результати досліджень показують, що розвивальні ігри сприяють формуванню вміння працювати в команді. У процесі колективних ігор діти вчаться взаємодіяти один з одним, розподіляти ролі, приймати спільні рішення та досягати колективних цілей. Це створює унікальні можливості для формування комунікативних навичок, оскільки діти повинні висловлювати свої думки, слухати інших, аргументувати свої позиції і шукати компроміси. Вони також вчаться справлятися з емоціями, такими як радість від спільної перемоги або розчарування від поразки, що є важливим етапом у розвитку емоційної зрілості.

Окремо Дубас звертає увагу на соціальну адаптацію дітей. Її результати свідчать про те, що діти, які активно беруть участь у колективних іграх, краще адаптуються до різних соціальних ситуацій. Вони демонструють вищий рівень комунікаційних навичок і здатності взаємодіяти з однолітками. Це допомагає долати такі труднощі, як сором'язливість, побоювання перед новими контактами або невміння налагодити спілкування.

Дубас також підкреслює, що розвивальні ігри можуть служити простором для розвитку емпатії [16, с.75]. Під час гри діти мають можливість бачити світ з перспективи інших, вчаться розуміти і враховувати емоції та потреби однолітків. Це формує у них навички, які необхідні для успішного соціального функціонування, що є основою для подальшого розвитку міжособистісних відносин у дорослому житті.

Завдяки своєму дослідженню І. В. Дубас демонструє, як розвивальні ігри можуть стати не лише інструментом для розвитку інтелектуальних здібностей, а й важливим фактором у формуванні соціальної компетентності. Вона закликає педагогів і батьків активніше використовувати такі ігри у повсякденному житті та навчанні, адже саме завдяки їм діти стають більш відкритими, соціально адаптованими та впевненими у спілкуванні з іншими.

Зарубіжні вчені також активно досліджують вплив розвивальних ігор на формування інтелектуальних здібностей у дітей, і їхні висновки підтверджують значущість ігрової діяльності в цьому процесі.

Дж. Піаже, відомий психолог і піонер у галузі розвитку дитини, розглядав гру як основу формування когнітивних структур. Він підкреслює, що під час гри діти активно взаємодіють з оточуючим світом, експериментують і відкривають для себе нові закономірності [49, с.50]. У грі діти створюють свої уявлення про світ, вивчаючи його логіку та закономірності. Наприклад, граючи в рольові ігри, діти моделюють різні ситуації, що дозволяє їм не лише відтворювати реальний досвід, але й формувати абстрактні мисленнєві структури. Піаже вважає, що ігрова діяльність дозволяє дітям усвідомити причинно-наслідкові зв'язки, вивчати різноманітні соціальні ролі та розвивати логічне мислення. Його дослідження підтверджують, що діти, які активно грають, мають більшу здатність до абстрактного мислення і кращі результати у навчанні.

Інший впливовий учений – Л. С. Виготський – робить акцент на соціальному аспекті гри. Він стверджує, що гра є важливим середовищем для навчання, де діти можуть взаємодіяти один з одним, ділитися досвідом і вчитися один у одного [55, с.102]. Виготський підкреслює, що через гру діти не лише розвивають свої інтелектуальні здібності, а й соціалізуються, формуючи комунікативні навички. Гра, за його словами, дозволяє дітям адаптуватися до соціальних норм, розуміти емоції інших і вчитися взаємодії в групі. Виготський також наголошував, що під час гри мовлення стає важливим інструментом взаємодії: діти використовують його для пояснення своїх дій, домовляння чи розв'язання суперечок. Це сприяє не лише розвитку мислення, а й покращує комунікативні навички та мовленнєву активність.

Обидва вчені підкреслюють, що ігрова діяльність є невід'ємною частиною розвитку дитини, яка сприяє не лише інтелектуальному, але й соціальному формуванню особистості [49, с.53; 55, с.105]. Вони доводять, що розвивальні ігри мають глибоке значення для формування когнітивних навичок, а також навичок спілкування і соціальної взаємодії, що робить їх ваговою складовою навчального процесу.

Висновки до першого розділу

У сучасному світі питання інтелектуального розвитку дітей стає все дедалі важливішим. Саме в дошкільному віці закладаються ті основи, які згодом вплинуть на подальше навчання і соціалізацію малюка. Важливість цього процесу важко переоцінити, адже від нього залежить не лише успіх у навчанні, а й здатність адаптуватися до навколишнього середовища. Чи не найголовнішими факторами, що визначають інтелектуальний потенціал дитини, є умови сімейного виховання та активне залучення до пізнавальної діяльності.

Аналіз наукових джерел та педагогічного досвіду показав, що інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку є багатовимірним процесом, який охоплює формування мислення, пам'яті, уваги, мовлення, творчих та соціальних навичок. Дослідження вітчизняних і закордонних науковців підтверджують ефективність розвивальних ігор для стимулювання пізнавальної активності дітей. Так, І. В. Дубас акцентував увагу на ролі гри у соціальному розвитку дошкільників, О. Я. Савченко досліджувала вплив розвивальних ігор на пізнавальний розвиток і пропонувала методичні рекомендації для практики ЗДО, Л. О. Романенко вивчала логічні ігри як засіб розвитку мислення, Дж. Піаже розкрив механізми розвитку дитячого мислення через ігрову діяльність, Л. С. Виготський підкреслював значення соціальної взаємодії та мовного розвитку, а Дж. Дьюї висвітлював навчання через досвід і активну діяльність.

Внесок М. Монтесорі полягає у створенні системи розвитку дитини через самостійні дії, сенсорні вправи та розвивальні ігри, які формують увагу, пам'ять, мислення, мовлення та соціальні навички, готуючи дитину до навчання у школі та соціальної адаптації. Теоретичний аналіз підтвердив доцільність використання розвивальних ігор М. Монтесорі як ефективного засобу інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Відповідно до завдань першого розділу проведено аналіз наукових джерел і передового педагогічного досвіду, що дозволило визначити основні тенденції розвитку інтелектуальних здібностей дітей та роль розвивальних ігор. Виявлено

критерії та показники інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку, включаючи увагу, пам'ять, мислення, мовлення та соціальні навички. Систематизовано теоретичні підходи щодо застосування розвивальних ігор М. Монтесорі, що обґрунтовують їх використання для стимулювання пізнавальної діяльності та розвитку критичного мислення дітей. Узагальнено педагогічний досвід і зроблено висновок про практичну цінність ігор М. Монтесорі для підготовки дітей до школи та формування їх інтелектуальних компетенцій.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА МАРІЇ МОНТЕССОРІ ЯК ЗАСІБ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Становлення педагогічної системи Марії Монтессорі

Становлення педагогічної системи Марії Монтессорі відбувалося на основі тривалих спостережень і практичної роботи з дітьми, у тому числі з тими, хто мав інтелектуальні чи психічні порушення. Перші значущі кроки Монтессорі здійснила під час роботи у психіатричній клініці при Римському університеті, де вона звернула увагу на те, що традиційні методи навчання не забезпечують повного розвитку здібностей дітей із особливими потребами. Її постійні спостереження за поведінкою дітей допомогли усвідомити важливу річ: дитина розвивається набагато ефективніше в середовищі, де враховують її індивідуальність, природні інтереси та власний темп.

Марія Монтессорі – видатна італійська лікарка, педагогиня й філософиня, яка створила унікальну методику виховання, що стала основою сучасних гуманістичних підходів в освіті. Її методика, побудована на принципах самостійності, свободи вибору та поваги до природного розвитку дитини, залишається актуальною в різних країнах світу [28, с.12].

Вона народилася 31 серпня 1870 року в італійському містечку К'яварелле, провінція Анкона, у родині державного службовця Алессандро Монтессорі та освіченої матері Ренільде Стопані, яка всіляко підтримувала доньку у прагненні до знань. З раннього дитинства Марія виявляла неабиякий інтерес до навчання, особливо до природничих і точних наук. Попри те, що в ті часи для жінок шлях у науку був майже закритий, вона завдяки наполегливості та рішучості змогла подолати усі перешкоди.

У 1890 році Монтессорі вступила до Римського університету, де спочатку вивчала природничі дисципліни, а згодом перейшла на медичний факультет. У 1896 році вона отримала диплом лікаря, ставши першою жінкою в Італії, яка

здобула цей фах. Під час навчання Марія часто стикалася з упередженим ставленням, проте її сила волі та прагнення до мети дозволили подолати всі перешкоди.

Після завершення університету вона працювала у психіатричній клініці, де вперше глибоко зацікавилася проблемами розвитку та навчання дітей із психічними порушеннями. Спостереження за пацієнтами підштовхнули її до пошуку нових педагогічних підходів, що ґрунтувалися б не на примусі, а на повазі до індивідуальності дитини та її природних потреб.

У 1900 році Марія очолила Ортофренічний інститут, де займалася вихованням і навчанням дітей з інтелектуальними порушеннями. Саме там вона почала створювати власну систему педагогічних принципів, ґрунтовану на наукових спостереженнях, дослідках і практичній роботі.

Найважливішим етапом у становленні її методу стало відкриття у 1907 році першого «будинку дитини» (Casa dei Bambini) в римському районі Сан-Лоренцо. Заклад створювався для дітей із малозабезпечених сімей і став місцем, де Монтессорі змогла реалізувати свої ідеї. Основним принципом педагогіки було створення середовища, у якому дитина могла вільно обирати діяльність, навчатися через практику, гру та власний досвід [28, с.18].

На формування її системи значно вплинули французькі лікарі та педагоги Жан-Гаспар Ітар і Едуард Сеген. Ітар довів можливість навчання дітей із порушеннями розвитку за допомогою спеціально підібраних вправ, спрямованих на розвиток чуттів. Сеген наголошував на важливості послідовного формування моторики, сприйняття й мислення через практичну діяльність. Саме в їхніх ідеях Монтессорі побачила основу для створення універсальної системи виховання, що враховує природні фізичні й психологічні особливості кожної дитини.

Багаторічна практика та дослідження допомогли їй сформувати педагогічну концепцію, у центрі якої – розвиток особистісного потенціалу дитини. На переконання Монтессорі, головне завдання педагога полягає не в тому, щоб навчити, а в тому, щоб створити умови, де дитина сама прагне пізнавати світ і робить це з внутрішньої мотивації [51, с.34].

Марія Монтессорі вважала, що педагог не повинен впливати на дитину безпосередньо. На її думку, справжнім посередником у навчанні мають бути спеціально створені дидактичні матеріали. Саме вони пробуджують у дитині природну активність, цікавість і бажання самостійно відкривати нові знання [38, с.22].

Поступово вона сформувала цілісну систему навчання, у якій поєднала низку ідей, що вже існували у педагогічній науці, але надала їм нового, практичного змісту. Її методика відзначалася не теоретичною новизною, а глибокою продуманістю й ефективністю у практичній роботі з дітьми. Монтессорі наголошувала на важливості духовного аспекту виховання, який вона частково запозичила з ідей Едуарда Сегена: педагог має звертатися до внутрішнього світу дитини, пробуджуючи в ній «сплячу людину». У процесі навчання вихователь виступає не головною фігурою, а каталізатором розвитку, помічником, який лише спрямовує самостійну діяльність дитини.

В основі методу Монтессорі – привабливі для дітей матеріали, що активізують чуттєве сприйняття, різноманітні вправи та свобода вибору діяльності. Дитині дозволяється робити помилки, адже саме через них вона навчається. Монтессорі вважала, що повага до особистої гідності та чутливості дитини є головною умовою гармонійного розвитку.

У 1907 році педагог отримала можливість уперше застосувати свої ідеї на практиці. За підтримки президента Римської житлової асоціації Е. Таламо вона відкрила у кварталі Сан-Лоренцо новий заклад – «будинок дитини» (Casa dei Bambini), що став поєднанням дитячого садка і школи. Першими вихованцями стали півсотні дітей із соціально неблагополучних родин. Сучасники сприйняли цю ініціативу скептично – багато колег вважали, що педагог втрачає свій авторитет, працюючи з дітьми з бідних сімей. Проте саме цей експеримент став переломним моментом у становленні її педагогічної системи [53, с.40].

«Будинок дитини» став для Марії місцем постійних спостережень і педагогічних експериментів. Середовище закладу було організоване таким чином, щоб сприяти природному розвитку дітей. Протягом дня вони поєднували

гру, пізнавальні заняття, творчість і молитву. Усе було спрямоване на формування самостійності, організованості та відповідальності. Інтер'єр класів також відрізнявся від звичного – легкі меблі, які діти могли переставляти самостійно, зручні полиці з матеріалами, доступними для кожного.

Групи були різновіковими – діти від двох з половиною до шести років навчалися разом, допомагаючи одне одному. Такий формат давав змогу молодшим переймати досвід старших, а старшим – проявляти лідерські якості й навчатися допомагати іншим. Це створювало атмосферу взаємопідтримки, сприяло соціалізації та формувало повагу одне до одного. У процесі самостійної діяльності в дітей виникав природний інтерес до навчання, який Монтессорі вважала головним результатом виховання.

Результати цього досвіду вона узагальнила у книзі «Метод наукової педагогіки у вихованні дітей у сім'ї» (1909) [53, с.42]. Після її публікації ідеї Монтессорі швидко набули популярності не лише в Італії, а й за її межами.

Філософія навчання Монтессорі набула міжнародного визнання. Вона подорожувала багатьма країнами, читала лекції, проводила семінари та демонструвала результати своєї роботи [28, с.16]. У різних державах почали з'являтися дитячі заклади, які працювали за її системою. Її методика виявилася універсальною – вона не залежала від національності, культури чи релігії [28, с.21].

В Італії ідеї Монтессорі активно підтримував професор Піццалі, який створив школу наукової педагогіки для підготовки фахівців у дусі нових освітніх підходів [28, с.24]. Важливу роль у популяризації її методики відіграв і відомий антрополог Джузеппе Серджі, який наголошував на значенні педагогічної антропології та експериментальної психології як основи оновленої системи освіти.

Серед однодумців і друзів Марії Монтессорі були визначні науковці та мислителі: Зігмунд Фрейд, Джон Дьюї, Жан Піаже, Томас Едісон. Вона виступала проти насильства й авторитаризму в освіті та житті, залишаючись глибоко

релігійною людиною. Після встановлення в Італії фашистського режиму була змушена емігрувати [28, с.15].

Під час Другої світової війни Монтессорі жила в Індії, де вивчала східну філософію й заснувала індійський рух Монтессорі, який існує й нині [28, с.27]. Після повернення до Європи вона продовжила педагогічну діяльність, проводила міжнародні курси у різних країнах — Італії, Іспанії, Бельгії, Нідерландах, Англії, на Цейлоні.

У своїй праці «Поглинаючий розум» (1949) Монтессорі зосередилася на розвитку дитини у перші три роки життя, підкреслюючи, що саме цей період є вирішальним для формування особистості [54, с.5]. Її найвідоміші твори — «Метод наукової педагогіки» (1909), «Педагогічна антропологія» (1913), «Самовиховання і самонавчання в початкових школах» (1922), «Нове світове виховання» (1946), «Розвиток людського потенціалу» (1948), «Створення людини» (1950).

Марія Монтессорі тричі номінувалася на Нобелівську премію — у 1949, 1950 і 1951 роках [53, с.46]. Її діяльність була високо оцінена на міжнародному рівні: вона отримала орден Почесного легіону у Франції та почесні докторські ступені в декількох країнах.

Померла педагог у Нідерландах у 1952 році, але її спадщина продовжує активно жити. Метод Монтессорі не просто змінив підхід до виховання дітей — він фактично відкрив новий етап розвитку світової педагогічної думки, у центр якого поставлено дитину, її інтереси, свободу вибору та природний темп розвитку.

Марія Монтессорі здійснила справжню революцію в освіті, змінивши традиційний авторитарний підхід до навчання на гуманістичний, орієнтований на дитину. Вона вперше поставила дитину в центр педагогічного процесу, розглядаючи її не як пасивного слухача, а як активного дослідника, який самостійно відкриває знання. Монтессорі створила навчальне середовище, у якому кожна дитина могла обирати діяльність відповідно до власних інтересів, темпу розвитку та природних здібностей.

У такій системі роль педагога зазнала кардинальних змін – він перестав бути головним джерелом знань і перетворився на уважного наставника, спостерігача й помічника, який підтримує дитину у її самостійному пізнанні світу. Вчитель не нав'язує, а лише скеровує, допомагаючи дитині розкрити власний потенціал.

Важливою частиною методики стали спеціально розроблені дидактичні матеріали, які стимулюють природну допитливість і самонавчання. Вони допомагають дітям розвивати сенсорні навички, логічне мислення, координацію рухів і здатність до концентрації уваги. Саме через практичну діяльність і гру дитина засвоює знання природним шляхом, без примусу.

Одним із ключових принципів педагогічної системи Монтесорі стало мирне виховання. Монтесорі була переконана, що діти, які зростають у атмосфері свободи, поваги та взаємодопомоги, у дорослому житті зможуть створювати мирне суспільство. Тому у її школах велика увага приділялася розвитку емпатії, доброзичливості, уміння співпрацювати та самодисципліні.

Її метод мав велике значення для дітей раннього віку, а також для тих, хто має особливі освітні потреби. Монтесорі однією з перших наголосила на тому, що перші роки життя дитини є вирішальними для формування інтелекту, особистості та емоційної сфери. Саме тому вона розробила підходи, спрямовані на гармонійний розвиток кожної дитини відповідно до її індивідуальних особливостей [54, с.9].

За життя Марія Монтесорі отримала багато нагород і визнання, її запрошували з лекціями до провідних університетів Європи та Америки. Вона співпрацювала з урядами різних країн, консультувала щодо реформування освітніх систем. Її метод отримав високу оцінку видатних учених і психологів – серед них Зигмунд Фрейд, Жан Піаже та інші.

До самої смерті, 6 травня 1952 року, Монтесорі продовжувала вдосконалювати свою методику. Сьогодні її система залишається однією з найвідоміших у світі: тисячі дитячих садків і шкіл на всіх континентах працюють за її принципами. Її філософія – це віра у природний потенціал дитини, який

розкривається через свободу, самостійність і діяльність у спеціально створеному освітньому середовищі.

Після її смерті справу Монтесорі продовжили її учні та послідовники. У 1929 році було створено Міжнародну асоціацію Монтесорі (Association Montessori Internationale – AMI), яка діє й сьогодні, зберігаючи автентичність методу та готуючи педагогів по всьому світу. У США з'явилася Американська асоціація Монтесорі (AMS), що об'єднує значну кількість навчальних закладів.

Попри велику популярність і широку підтримку, метод Монтесорі неодноразово зазнавав критики. Частина педагогів вважала, що надмірна свобода може послабити контроль над навчальним процесом, а деякі наголошували, що методика не універсальна й вимагає ретельної підготовки вчителів. Однак численні дослідження підтвердили її ефективність, особливо для дітей з різними рівнями розвитку.

Ідеї Монтесорі стали основою для багатьох сучасних освітніх систем і програм. Її підхід, заснований на спостереженні, індивідуалізації та врахуванні природних інтересів дитини, продовжує формувати нові педагогічні практики. Її спадщина – це не просто методика, а філософія життя, яка змінила уявлення про виховання, свободу та розвиток особистості [54, с.12].

Марія Монтесорі залишила глибокий слід у світовій освіті. Вона переконливо показала, що кожна дитина є унікальною особистістю, якій необхідні довіра, любов і простір для самостійного зростання. Її ідеї й сьогодні залишаються актуальними, надихаючи педагогів і батьків у різних країнах підтримувати природний розвиток дитини та поважати її індивідуальність.

2.2. Застосування методики Марії Монтесорі у роботі з дітьми старшого дошкільного віку

Інтелектуальний, емоційний і соціальний розвиток дитини у старшому дошкільному віці – один із ключових чинників успішної адаптації до шкільного навчання та подальшого життя. У цей період дитина здатна до свідомого накопичення знань, активного пізнання навколишнього світу та формування

власних інтересів і здібностей. Водночас у віці від трьох до шести років відбувається інтенсивний розвиток когнітивних процесів, дрібної та великої моторики, мовлення, соціальних навичок і самоорганізації.

Методика Марії Монтессорі є однією з найбільш ефективних систем педагогічного впливу на дітей старшого дошкільного віку. Вона ґрунтується на індивідуальному підході, активній самостійній діяльності, розвитку сенсорики та підтримці природної допитливості. Завдяки цим принципам створюється підготовлене середовище, де дитина може вільно досліджувати, зосереджуватися, набувати життєвих умінь і проявляти власні здібності у безпечній, спокійній атмосфері [28, с.15].

Таким чином, застосування методики Монтессорі у роботі зі старшими дошкільниками забезпечує гармонійний розвиток особистості, формує базові компетенції для навчання у школі та сприяє розвитку впевненості у власних силах, самодисципліни та відповідальності.

Марія Монтессорі (1870 –1952) прославилася не лише як педагогиня, а й як лікарка – вона була однією з перших жінок-медиків в Італії й першою, хто здобув науковий ступінь доктора наук. Її особиста чуйність, відданість справі та педагогічний талант дозволили створити унікальну систему виховання, спрямовану на розвиток дитини. Протягом усього життя Монтессорі працювала з дітьми різного походження, соціального стану та інтелектуального рівня, підкреслюючи, що кожна дитина має власний потенціал, який потрібно розвивати.

Свою професійну діяльність вона розпочала у психіатричній клініці, де займалася дітьми з порушеннями розвитку, позбавленими батьківської опіки[28, с.17]. Спостереження за ними показало, що діти мають внутрішню мотивацію до навчання, і завдання дорослого полягає у створенні умов для її прояву. Монтессорі розробила спеціальні навчальні матеріали, що стимулювали розвиток у різних сферах, і в результаті ці діти досягали значних успіхів у навчанні. Відомо, що на шкільній олімпіаді в Римі 1900 року вихованці

Монтессорі продемонстрували кращі результати з письма, читання та рахунку, ніж діти зі звичайних шкіл.

Це довело, що традиційні методи навчання часто стримують природну індивідуальність дитини, а отже, гальмують її розвиток. Саме тому її підхід згодом був адаптований і для роботи з дітьми без порушень розвитку, ставши основою сучасної гуманістичної педагогіки [28, с.19].

Основні принципи методики Монтессорі

Монтессорі наголошувала, що кожна дитина індивідуальна і має розвиватися у власному темпі, враховуючи її здібності, інтереси та природний ритм навчання. Основою системи є активна діяльність дитини, самостійність та природна цікавість до світу. Слова «Дозволь мені зробити це самому» стали гаслом її педагогіки.

Особливу увагу Монтессорі приділяла властивостям дитячого мислення:

- Абсорбуюча психіка – здатність дитини сприймати інформацію без критики чи оцінки, «вбирати» знання і досвід як губка, сприймаючи навколишній світ у всіх його деталях.
- Чутливі фази (сензитивні періоди) – періоди підвищеної сприйнятливості до певних видів діяльності, коли дитина максимально ефективно засвоює нові навички. Пропущений момент може ускладнити розвиток цієї здатності у майбутньому.
- Поляризація уваги (феномен Монтессорі) – стан повного занурення дитини у діяльність під час сприятливих умов, коли зовнішні подразники не відволікають її уваги, що сприяє розвитку спокою, радості та концентрації.

Монтессорі виділяла етапи розвитку дитини від народження до 24 років [51, с.36]. Для старшого дошкільного віку (3–6 років) характерна концентрація на найближчому оточенні та формування індивідуальності, волі та характеру.

У цей період виділяють шість ключових напрямів розвитку:

1. Рух – розвиток великої та дрібної моторики, навчання через фізичну активність.

2. Порядок – потреба в організації простору та предметів, що формує внутрішню структуру та відчуття безпеки.
3. Сенсорний розвиток – вдосконалення органів чуття для пізнання світу.
4. Чутливість до деталей – увага до дрібних предметів, здатність захоплюватися малими об'єктами та спостерігати їх особливості.
5. Соціальні навички – розвиток взаємодії з іншими дітьми, навчання співпраці, терпінню та повазі до інших.
6. Мовний розвиток – формування мовлення, інтерес до літер, цифр, читання та письма, що активізується у період від 3,5 до 4,5 років.

Поєднання цих чутливих фаз із «вбираючою свідомістю» дитини створює безперервний та ефективний процес навчання. Коли малюк зацікавлюється певною діяльністю, він повністю зосереджується на ній, отримує внутрішнє задоволення й навчається природним шляхом [54, с.7]. Батьки та педагоги повинні створювати умови, що дозволяють дитині максимально часто досягати таких станів концентрації та розвитку.

У віці від трьох до шести років у дітей формується здатність свідомо й вибірково накопичувати власний досвід. Саме тому важливо створювати для них таке середовище, яке відповідало б їхнім потребам і стимулювало розвиток.

Ключовим принципом у підході Монтесорі є принцип свободи вибору, або так звана «вільна робота». Він означає, що дитина самостійно обирає матеріал, місце занять і навіть те, чи брати участь у груповій роботі. Педагог при цьому не диктує, чим займатися, а виступає уважним спостерігачем і м'яким наставником. Дитина працює лише стільки, скільки її захоплює діяльність і приносить задоволення. Після індивідуального заняття з вихователем малюк має можливість самостійно продовжувати роботу, якщо допомога йому не потрібна.

Ще один важливий принцип – це порядок. У класі кожен предмет має своє визначене місце, куди його потрібно повертати після використання. Діти також мають власне робоче місце у певний час. Приміщення та матеріали повинні бути естетично привабливими – кольорові, різноманітні за формою. Порядок у

навколишньому середовищі створює відчуття безпеки та спокою, що сприяє концентрації та розвитку.

Принцип обмеження у методиці Монтессорі не суперечить свободі вибору. Дитина може робити те, що її цікавить, але в межах, які не заважають іншим. Наприклад, наявність одного екземпляра навчального посібника стимулює черговість, терпіння та взаємодію між дітьми [53, с.44].

Принцип ізоляції труднощів стосується конкретного навчального матеріалу. Кожен посібник відповідає певній задачі. Дитина, яка прагне пізнати конкретне поняття, працює з відповідним матеріалом. Наприклад, для формування уявлень про величину та розмір використовують «рожеву вежу» – набір кубиків різного розміру. Кольори та товщина кубиків не мають значення для цього завдання, бо інші матеріали допомагають опанувати ці параметри.

Принцип трансферу передбачає логічний зв'язок усіх навчальних посібників. Новий посібник спирається на вже засвоєні навички та пропонує наступний крок. Так дитина вчиться переносити отриманий досвід на нові завдання і поступово використовує ці вміння у реальному житті.

Головна мета методу Монтессорі – дати дитині можливість розвиватися у власному темпі, відповідно до власних інтересів і потреб. Набуття нових умінь відбувається через практичну діяльність із можливістю повторювати її стільки разів, скільки малюк захоче [28, с.16].

Матеріали Монтессорі побудовані так, щоб дитина могла самостійно помічати та виправляти свої помилки. Це формує вміння самоконтролю, впевненість у власних силах і здатність робити висновки щодо правильності виконаної роботи.

Підготовлене середовище у закладі Монтессорі – це не лише кімната з матеріалами. Це цілісний простір, організований так, щоб дитина почувалася вільною та водночас захищеною.

Виходячи з того, що головними «користувачами» дитячого садка є самі діти, меблі в залах підбираються з урахуванням росту та вікових особливостей малюків. Вони легкі, мобільні та багатофункціональні – їх можна переміщувати

та використовувати по-різному, відповідно до потреб дитини. Сьогодні це здається очевидним, але раніше такі деталі в облаштуванні дитячих закладів не мали такого значення.

Всі полиці, стелажі та тумби відкриті; закритих шаф чи скриньок тут немає. Навчальні матеріали завжди перебувають у полі зору дитини та доступні для використання у будь-який момент. У залах активно використовуються живі рослини, а також колекції природних об'єктів: мушлі, камінці, листя та інші «скарби» різних сезонів. Важливо правильно розміщувати навчальні матеріали, щоб вони були зручні для самостійної роботи дітей.

Навчальні матеріали Монтесорі називають розвивальними, оскільки вони створені так, щоб комплексно підтримувати розвиток дитини та формувати в неї основні пізнавальні навички. Їхня побудова продумана таким чином, щоб спочатку ознайомлювати дитину з конкретними, простими поняттями, а вже потім переходити до складніших і більш абстрактних завдань [54, с.10]. На початку своєї роботи Марія Монтесорі виділила три основні групи: матеріали для розвитку чуттів, для навчання читання та для опанування основ математики. З часом набір посібників поступово розширювався, і сьогодні він відповідає всім чутливим фазам розвитку старших дошкільників.

У дитячих садках застосовуються такі категорії навчальних посібників [14, с.22]:

- Практичне життя

Матеріали, призначені для формування повсякденних навичок, соціальної поведінки та особистої культури, допомагають дитині ставати більш самостійною у побуті. Вправи спрямовані на розвиток самостійності у побутових діях: шнурівки, рамки із застібками, дерев'яні гудзики, посуд, серветки, рушники для складання, приладдя для миття рук, пересипання, переливання, а також віники та совки для прибирання.

- Сенсорний розвиток

Матеріали, що сприяють формуванню окремих чуттів, допомагають дитині відчувати та порівнювати розміри, товщину, форму та текстуру предметів.

Наприклад, «рожева вежа» складається з десяти кубиків з ребрами від 1 до 10 см (малий – великий), а коричневі сходи – із десяти дерев'яних призм однакової довжини, але різної товщини (широкий – вузький). Інші матеріали включають сенсорні дошки з різною фактурою, кольорові катушки, блоки циліндрів, пари шумових циліндрів для розвитку слуху, ароматичні контейнери та інші посібники, що допомагають дитині пізнавати світ через органи чуття.

- Мовний розвиток

Матеріали для розвитку мовлення спрямовані на ознайомлення дітей зі світом читання, письма та усного мовлення. Вони допомагають зміцнити дрібну моторику, формують правильний хват олівця або ручки. До таких посібників належать літери з оксамитового чи шорсткого паперу, які дитина пізнає на дотик, фанерні дошки з заглибленнями для написання ліній та форм, рамки-пазли й трафарети, що дозволяють малюку обводити або вставляти контури геометричних фігур і створювати різні малюнки.

- Математичний розвиток

Матеріали для математичної освіти допомагають розвивати логічне та абстрактне мислення, удосконалюють здатність до рахунку та полегшують повсякденне життя. Це червоно-сині штанги різної довжини, геометричні фігури, жорсткі цифри та кольорові набори намистин для вивчення чисел та обчислень. Усі ці матеріали створені так, щоб дитина навчалася через практику, дослідження та власні відкриття, а не через заучування.

- Природничо-науковий розвиток («космічне виховання»)

Ця група матеріалів спрямована на формування інтересу до навколишнього світу та пояснення явищ природи і суспільного життя. Діти знайомляться з географією, біологією, хімією та іншими природничими науками через глобуси, карти, контури континентів, пазли з тваринами й рослинами та інші наочні засоби.

- Духовний розвиток

Педагогіка Монтессорі підкреслює важливість духовного виховання поряд із розвитком інтелекту. Релігійні елементи можуть бути представлені у вигляді

символів і куточків, створених педагогами. Важливо, щоб такі матеріали були інтегровані у загальне середовище і не нав'язувалися дитині.

У методі Монтесорі першорядним «вчителем» є сама дитина – вона навчає себе через взаємодію з матеріалами. Навчальні посібники виконують роль наступного «вчителя», а педагог – третій елемент підготовленого середовища. Роль дорослого полягає у спостереженні за дитиною, у створенні середовища, яке стимулює її активність, та у втручанні лише тоді, коли це справді необхідно.

Учитель часто працює з однією дитиною, проводить «уроки тиші» або уважно спостерігає за роботою групи. Його головне завдання – знати, коли і як допомогти, залишаючись «невидимим» для дитини, що дозволяє їй самостійно відкривати нові знання та навички [19, с.28].

1. Вправи тиші

Марія Монтесорі надавала особливе значення «вправам тиші». Вони допомагають дитині зосередитися, розвивають внутрішню самостійність і спокій. Такі заняття проводяться не як покарання, а як корисна практика. Вправи можуть включати ходіння по намальованому еліпсу під тиху музику або роботу з певним предметом, концентруючи увагу на одному органі чуття. Це сприяє більш глибокому усвідомленню власного досвіду.

2. Атмосфера Монтесорі-залу

Приміщення «монтесоріанських» садків привертають увагу з першого погляду – вони організовані так, щоб відповідати потребам дитини, сприяти її самостійності та розвитку. У таких залах панує повага до кожного малюка, немає тиску з боку дорослого, а середовище налаштоване на свободу вибору, спонтанність та природну активність. Такий підхід створює умови, за яких діти досягають високих результатів у навчанні без надмірного навантаження, стресу чи відчуття невдачі, що нерідко виникає у традиційних освітніх системах.

2.3. Організація домашнього середовища за принципами Монтессорі для інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку

Методика Монтессорі спрямована на гармонійний розвиток дитини, акцентуючи увагу не лише на формуванні практичних навичок і самостійності, а й на розвитку пізнавальної активності та емоційного інтелекту [50, с.12]. Домашнє середовище, організоване за принципами Монтессорі, створює умови для систематичного дослідження світу через власний досвід, сприяє формуванню навичок логічного мислення та послідовності у виконанні дій. Дитина, що перебуває у такому середовищі, вчиться планувати свої дії, передбачати наслідки, оцінювати власні результати та робити висновки, що є важливою складовою розвитку інтелектуальних здібностей і самоорганізації [50, с.16].

Важливою складовою методу є адаптація простору під реальні потреби конкретної дитини. Підготовлене середовище передбачає не лише фізичну доступність предметів, а й їхнє функціональне розташування, що забезпечує ефективне освоєння навичок. Це означає, що всі предмети, з якими взаємодіє дитина, повинні бути на рівні її досяжності, легко доступні та безпечні для використання. Такий підхід дозволяє дитині дошкільного віку самостійно обирати вид діяльності, визначати послідовність дій та виконувати завдання без постійного втручання дорослого. Таким чином, створюється середовище, у якому дитина відчуває контроль над своїми діями та відповідальність за результати власної діяльності. Щоб ефективно реалізувати ці принципи, важливо розглянути, як організувати конкретні простори в домі, починаючи з тих зон, де дитина проводить найбільше часу.

Спальня кімната, організована за принципами Монтессорі, має бути максимально мінімалістичною, щоб уникнути надмірної стимуляції та перевантаження уваги дитини. Мінімалістичний дизайн передбачає наявність лише необхідних предметів для сну, відпочинку та ігор, що сприяє розвитку концентрації та внутрішньої організації. Чітке зонування допомагає дитині розрізняти простір для відпочинку, де вона може розслабитися та заснути без зайвих подразників, і окрему ігрову зону, призначену для творчої та пізнавальної

діяльності. Таке розділення підтримує розвиток самоконтролю: дитина старшого дошкільного віку вчиться відчувати, коли настав час відпочивати, а коли – діяти активно, що закладає основи відповідальної поведінки та дисципліни [23, с.9].

Не менш важливою є безпека дизайну. Усі меблі та ігрові елементи мають відповідати зросту дитини, мати округлі кути та надійні конструкції, щоб малюк міг вільно пересуватися та користуватися предметами без ризику травм. Доступність меблів і полиць для зберігання іграшок та книг стимулює дитину підтримувати порядок самостійно: вона може класти речі на місце після використання, обирати матеріали для діяльності та розвивати навички самообслуговування.

Кімната також має передбачати можливість для самостійного навчання та дослідження. Дитина може вільно обирати ігри, вправи або творчі завдання відповідно до власних інтересів і темпу розвитку. Таке середовище виховує внутрішню мотивацію, адже малюк бачить безпосередній результат власних дій і відчуває задоволення від досягнень [11, с.53]. Постійний доступ до впорядкованих матеріалів стимулює допитливість, сприяє розвитку дрібної моторики та формуванню важливих когнітивних навичок.

Кухня у домашньому середовищі Монтессорі виконує роль своєї лабораторії практичної діяльності, де дитина може знайомитися з буденними процесами та навчатися через участь у реальних завданнях. Тут малюк не просто спостерігає за діями дорослих, а бере активну участь у процесах приготування їжі, сервірування столу, сортування продуктів та виконання нескладних кулінарних завдань. Така участь розвиває практичні вміння, уважність, логіку, дрібну моторику та відповідальність за виконану роботу [40, с. 89].

Для максимально ефективного використання кухні важливо, щоб всі предмети були адаптовані до віку та фізичних можливостей дитини. Столові прибори повинні бути легкими, безпечними і зручними для дитячих рук; тарілки та чашки – стійкими, непошкоджуваними при падінні; кухонні інструменти – простими у використанні та безпечними для самостійної роботи. Ретельно підібрані предмети дозволяють дитині брати участь у процесах без постійного

втручання дорослих, формуючи відчуття автономії та впевненості у власних силах.

Використання столика або платформи-драбинки є важливим елементом організації кухні за принципами Монтессорі. Ці пристосування дозволяють дитині дошкільного віку безпечно та зручно діставатися до високих поверхонь, робочих стільниць чи полиць, які раніше були недоступними. Такий доступ розширює її можливості для участі в реальних побутових процесах, сприяє розвитку самостійності, фізичної координації та впевненості у власних діях. Крім того, платформа або стільчик легко пересуваються і можуть використовуватися в різних частинах кухні, роблячи простір гнучким та адаптивним до потреб дитини [28, с.103].

Доступ до кухонного середовища, організованого за принципами Монтессорі, стимулює дитину проявляти ініціативу та творчий підхід до завдань. Малюк може обирати, чим зайнятися, які дії виконувати у певний момент та в якому порядку реалізовувати завдання. Це сприяє розвитку планування власних дій, прийняття рішень та усвідомленого ставлення до результатів своєї роботи. Роль дорослого у такому процесі полягає насамперед у створенні безпечних і доступних умов, ненав'язливому супроводі та демонстрації необхідних дій за потреби.

Крім того, кухня за принципом Монтессорі сприяє розвитку соціальних та емоційних навичок дитини старшого дошкільного віку. Спільна робота з дорослими або іншими дітьми формує комунікаційні здібності, навчання співпраці та взаємодопомоги [28, с.101]. Дитина вчиться ділитися матеріалами, дотримуватися правил безпеки та проявляти увагу до деталей, що є важливими аспектами підготовки до самостійного життя та формування внутрішньої дисципліни.

Ванна кімната у домашньому середовищі Монтессорі є ключовим простором для формування навичок особистої гігієни, самостійності та внутрішньої дисципліни дитини у такому віці. Організація цього простору має відповідати принципам підготовленого середовища: усі необхідні предмети

повинні бути доступні, безпечні та легкі у використанні, а розташування — логічне і зручне для малюка[21, с.10].. Таке середовище дозволяє дитині виконувати щоденні гігієнічні процедури без постійної допомоги дорослого, що стимулює розвиток автономності та самоконтролю.

Важливим елементом є використання спеціальних підставок або невеликих сходинок, які дозволяють дитині дістатися до умивальника, ванни або полиць з аксесуарами. Це не лише робить процес безпечним, а й формує фізичну координацію та впевненість у власних силах. Підготовлене середовище передбачає наявність предметів, пристосованих до дитячих рук та зросту: маленькі рушники, щітки для волосся, зубні щітки з ергономічною ручкою, дозатори рідкого мила. Кожен предмет виконує свою функцію і допомагає дитині відчувати контроль над дією та результатом.

Велике значення має демонстрація дорослими послідовності та правильності процедур. Коли дитина спостерігає за батьками під час чищення зубів, миття рук або догляду за волоссям, вона отримує наочний приклад, який легко наслідувати. Така модель поведінки формує внутрішню мотивацію до дій та дозволяє дитині усвідомити важливість гігієнічних навичок. Спостереження і повторення процедур за дорослими допомагає дитині не лише засвоїти техніку виконання, а й зрозуміти логіку та послідовність дій.

Ванна кімната Монтесорі також сприяє розвитку дрібної моторики та самоконтролю. Маніпуляції з маленькими предметами — наприклад, з відкриванням кранів, використанням дозаторів або переміщенням рушників — допомагають тренувати координацію рухів, концентрацію та терпіння. Крім того, такий простір дає змогу виконувати щоденні гігієнічні дії без постійної допомоги дорослого, що формує відповідальність і навчає послідовності [21, с.11]..

Ще один важливий аспект — безпека та автономність. Ванна кімната має бути обладнана так, щоб дитина могла виконувати процедури без ризику травмування: протиковзкі килимки, безпечні крани, стабільні підставки. Завдяки цьому дитина відчуває впевненість і здатність діяти самостійно, що зміцнює її самоповагу та внутрішню мотивацію [3, с.91].

Методика Монтесорі у домашніх умовах дозволяє дитині старшого дошкільного віку засвоювати життєві навички природним шляхом, через безпосередню практику та повторення дій. Наприклад, прибирання власної ігрової зони чи спальні сприяє розвитку організаційних здібностей, вчить розставляти предмети на їхнє місце, аналізувати порядок і планувати власні дії.

Участь дитини у приготуванні їжі має не менш важливе значення. Малюк не лише знайомиться з послідовністю дій та правилами безпеки на кухні, але й розвиває моторику, координацію та здатність виконувати завдання крок за кроком. При цьому дитина спостерігає за діями дорослого і поступово починає повторювати їх самостійно, що стимулює розвиток концентрації, терпіння та уважності до деталей [15, с.157-158].

Догляд за рослинами, домашніми тваринами або виконання простих побутових обов'язків – як-от складання одягу чи прибирання – також є важливою частиною методики Монтесорі. Ці заняття допомагають дитині дошкільного віку зрозуміти наслідки власних дій, розвивають спостережливість та здатність передбачати результат. Водночас, через роботу з реальною природою чи предметами, малюк формує емоційний зв'язок із навколишнім світом, вчиться піклуватися про інших і нести відповідальність за результат своїх дій.

Особливе значення у методиці має роль дорослого як наставника, який спостерігає і підтримує, але не втручається у процес виконання завдань без потреби [6, с.159]. Такий підхід допомагає дитині виробити внутрішню мотивацію: виконання дій стає задоволенням і джерелом власного успіху, а не лише відповіддю на зовнішні стимули чи похвалу. Завдяки цьому у дитини формується відчуття власної компетентності та відповідальності, яке буде переноситися у майбутні навчальні та соціальні ситуації.

Облаштування будинку відповідно до принципів Монтесорі може викликати у батьків чимало сумнівів та запитань щодо правильності організації середовища. Попри безліч порад і рекомендацій, іноді складно зрозуміти, як створити середовище, яке одночасно й розвиває, і не перевантажує дитину. Є кілька поширених помилок, яких варто уникати, щоб середовище справді

працювало на розвиток самостійності, відповідальності та практичних навичок дошкільника.

Помилки при використанні методу Монтесорі такі:

1. Надмірне керування діяльністю дитини старшого дошкільного віку

Однією з найбільш поширених помилок є надмірне контролювання кожного кроку дитини. Багато батьків вважають, що постійний нагляд і втручання допомагають забезпечити безпеку та дисципліну, проте в методиці Монтесорі важлива рівновага між контролем і свободою. Надмірне втручання обмежує природну ініціативу дитини, знижує рівень її внутрішньої мотивації та заважає розвитку самостійності.

У добре організованому середовищі дитина має можливість самостійно обирати заняття, пробувати, помилятися, виправлятися. Батьки виступають радше спостерігачами та наставниками, підказують лише тоді, коли дитина справді потребує допомоги, і тим самим формують відчуття відповідальності та впевненості у власних силах [28, с.110].

2. Надмірне стимулювання простору

Ще одна типова помилка – перевантаження кімнати великою кількістю предметів, іграшок чи навчальних матеріалів. Основний принцип домашнього Монтесорі – мінімалізм. Надмірна кількість об'єктів не тільки відволікає дитину, але й ускладнює процес навчання та засвоєння нових навичок.

Оптимальне середовище передбачає ретельно продумане розміщення обмеженої кількості матеріалів у межах досяжності дитини. Наприклад, невисокі полиці або спеціальні шафи можуть містити лише кілька обраних іграшок і книжок, які чергуються залежно від дня чи тижня. Такий підхід сприяє концентрації уваги, розвиває навички планування та організації, а також дозволяє дитині навчатися вибору та відповідальності за власні дії.

3. Змішування спальних і ігрових зон

Контрастні види діяльності, такі як сон та активні ігри, потребують чіткого розмежування. Змішування спальної та ігрової зон може призвести до порушення

режиму сну, зниження концентрації уваги та перевантаження нервової системи дитини.

Спальня кімната в Монтессорі-домі має залишатися місцем спокою та відпочинку. Використання нейтральних кольорів, мінімуму предметів та чітке зонування допомагають дитині відокремлювати час для сну від часу для активної діяльності [51, с.23]. Водночас ігрова зона повинна розташовуватися окремо – у вільній кімнаті або на загальній площі будинку, а за можливості – і на свіжому повітрі. Такий розподіл забезпечує дитині безпечний простір для активної взаємодії з матеріалом, сприяє розвитку фізичних навичок, моторики та креативності, одночасно зберігаючи баланс між відпочинком і навчанням.

4. Ігнорування інтересів та потреб дитини дошкільного віку

Підхід Монтессорі завжди зосереджений на інтересах дитини, оскільки внутрішня мотивація є основою продуктивного навчання та гармонійного розвитку. Ігнорування уподобань малюка або нав'язування йому діяльності, яка не відповідає його інтересам, значно знижує результативність освітнього процесу.

Підбираючи матеріали та заняття, батьки повинні враховувати вікові особливості дитини, її інтереси та реакцію на ті чи інші активності. До прикладу, якщо дитині цікаво працювати з водою або досліджувати рослини, такі завдання можна включати в щоденний розпорядок, адаптуючи складність відповідно до її рівня розвитку [54, с. 14]. Саме уважне спостереження за малюком допомагає дорослому побудувати середовище, яке заохочує допитливість, формує критичне мислення, підтримує самостійність і приносить задоволення від досягнутих результатів.

Практика виховання за методикою Монтессорі може розпочинатися з дуже раннього віку. Якщо освітні програми для дошкільних установ, як правило, орієнтовані на дітей від двох років, то в домашніх умовах впровадження принципів даного методу можливо починати вже з перших місяців життя малюка. При цьому важливо поступово адаптувати рекомендації під індивідуальні

потреби та особливості дитини, враховуючи її інтереси й здібності, а також власні можливості батьків [43, с.15].

Перенесення методики Монтесорі з навчального закладу до домашнього середовища вимагає продуманого підходу. Насамперед важливо створити простір, у якому дитина може вільно рухатися, торкатися предметів, експериментувати та приймати рішення самостійно. Колекція іграшок, книжок та навчальних матеріалів має бути обмеженою, але цікавою й відповідною до віку, що сприяє концентрації уваги, розвитку самостійності та усвідомленого навчання через практичну діяльність.

Першочергове завдання для батьків – створити простір, у якому дитина почувається в безпеці та може задовольнити свою природну цікавість. Середовище повинно дозволяти малюкові досліджувати простір навколо себе, брати участь у повсякденних справах та розвивати практичні навички [34, с.203]. Такий підхід забезпечує гармонійний розвиток дитини, формує самостійність, внутрішню мотивацію та відповідальність, а також закладає фундамент для успішного навчання та позитивної взаємодії з навколишнім світом у подальшому житті.

Отже, впровадження методики Монтесорі в домашніх умовах дозволяє створити сприятливе середовище для всебічного розвитку дитини старшого дошкільного віку. Продумане й адаптоване під потреби дитини середовище підтримує її прагнення до самостійності, допомагає опановувати життєво важливі навички та формує усвідомлений інтерес до пізнання. Дитина отримує можливість самостійно обирати вид діяльності, освоювати практичні навички через повсякденні справи та взаємодіяти з реальними предметами, що стимулює усвідомлене пізнання світу.

Висновки до другого розділу

Інтелектуальний, емоційний і соціальний розвиток дитини у старшому дошкільному віці – один із ключових чинників успішної адаптації до шкільного навчання та подальшого життя. У цей період дитина здатна до свідомого

накопичення знань, активного пізнання навколишнього світу та формування власних інтересів і здібностей. Водночас у віці від трьох до шести років відбувається інтенсивний розвиток когнітивних процесів, дрібної та великої моторики, мовлення, соціальних навичок і самоорганізації.

Марія Монтессорі – видатна італійська лікарка, педагогиня й філософиня, яка створила унікальну методику виховання, що стала основою сучасних гуманістичних підходів в освіті. Її методика, побудована на принципах самостійності, свободи вибору та поваги до природного розвитку дитини, залишається актуальною в різних країнах світу.

Методика Марії Монтессорі є однією з найбільш ефективних систем педагогічного впливу на дітей старшого дошкільного віку. Вона ґрунтується на індивідуальному підході, активній самостійній діяльності, розвитку сенсорики та підтримці природної допитливості. Завдяки цим принципам створюється підготовлене середовище, де дитина може вільно досліджувати, зосереджуватися, набувати життєвих умінь і проявляти власні здібності у безпечній, спокійній атмосфері. Застосування методики Монтессорі у роботі зі старшими дошкільниками забезпечує гармонійний розвиток особистості, формує базові компетенції для навчання у школі та сприяє розвитку впевненості у власних силах, самодисципліни та відповідальності.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РОЗВИВАЛЬНИХ ІГОР (ЗА МЕТОДИКОЮ М. МОНТЕССОРІ) НА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Організація педагогічного експерименту та аналіз результатів його проведення

Сучасна дошкільна педагогіка дедалі більше акцентує увагу на інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку, адже саме в цьому віці закладаються основи мислення, пам'яті, уваги, мовлення й уміння діяти самостійно. Розвивальні ігри, особливо ті, що побудовані на принципах методики Марії Монтессорі, створюють сприятливі умови для активного пізнання світу, стимулюють дитячу ініціативу та формують навички самоконтролю. Тому дослідження, спрямоване на визначення впливу таких ігор на інтелектуальний розвиток дітей, є не лише теоретично актуальним, а й практично важливим.

Методика Монтессорі ґрунтується на принципі самостійного вибору діяльності дитиною в підготовленому середовищі, де кожен елемент, від меблів до навчальних матеріалів, має значення. Простір організовується так, щоб стимулювати пізнання, розвиток уваги та мислення, а також формувати відповідальність за власну діяльність. Діти, перебуваючи в такому середовищі, вчаться зосереджуватися, аналізувати, планувати свої дії й робити вибір, що безпосередньо впливає на становлення інтелектуальних функцій.

Експериментальне дослідження проводилося на базі навчального закладу «Ромашка» загального типу Малодівицької селищної ради Прилуцького району Чернігівської області. У експерименті брало участь 31 дитина (16 – експериментальна група, 15 – контрольна група).

На констатувальному етапі експерименту були визначені критерії, показники та рівні сформованості інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку. А також визначені діагностичні інструменти для проведення експериментального дослідження.

Таблиця 1

**Критерії і показники інтелектуального розвитку дитини
дошкільного віку**

Критерії	показники	Діагностичні інструменти
розвиненість пізнавальних процесів	увага, пам'ять, мислення, сприйняття, уява	• Спостереження за діяльністю дітей; • Методики на визначення обсягу короткочасної пам'яті (запам'ятовування 10 слів); • Завдання на класифікацію предметів, встановлення послідовностей; • «Коректурна проба» (перевірка уваги); • «Виключення зайвого»; • Сенсорні вправи
мовленнєвий розвиток	наявність зв'язного мовлення, багатий словниковий запас	• Діагностика зв'язного мовлення (переказ тексту, складання розповіді за серією картинок); • Лексико-граматичні вправи; • Спостереження за мовленнєвою активністю в ігровій діяльності.
творче мислення	здатність генерувати нові ідеї та вирішувати завдання нестандартно	• Завдання на завершення малюнка; • Вправи «Що можна зробити з предметом?»; • Творчі ігри (варіативне використання матеріалів);
здатність до самостійного навчання	допитливість, кмітливість, вміння аналізувати і узагальнювати інформацію	• Спостереження за проявами ініціативи; • Проблемні ситуації та завдання на самостійний вибір рішення; • Аналіз дитячих висловлювань та запитань; • Самостійна робота з матеріалами (вільний вибір діяльності).

Оцінювання проводилося за трирівневою шкалою: початковий, середній та високий рівень. Дані збиралися шляхом спостережень педагогів, практичних завдань та аналізу поведінки дітей у навчально-ігрових ситуаціях, що дозволяло всебічно оцінити їхні пізнавальні можливості.

Розвиненість пізнавальних процесів:

Початковий рівень – увага нестійка, дитина часто відволікається, запам'ятовує малу кількість елементів, труднощі з визначенням «зайвого», не може пояснити ознаку, міркування фрагментарні.

Середній рівень – увага утримується за нагадуванням, запам'ятовує більшість елементів, правильно визначає «зайвий» предмет, але не завжди пояснює ознаку, міркування послідовні, але потребують допомоги дорослого.

Високий рівень – зосереджена робота без нагадувань, точно й повне відтворення матеріалу, самостійне встановлення ознак та класифікацій, логічне та послідовне мислення, розвинена уява.

Мовленнєвий розвиток :

Початковий рівень – короткі та неповні висловлювання, обмежений словник, опис містить лише 1–2 ознаки, труднощі з будуванням зв'язних речень.

Середній рівень – опис предмета достатньо повний, словник відповідає віку, інколи зустрічаються граматичні помилки, розповідь послідовна за опорою.

Високий рівень – розгорнуті висловлювання, багатий словниковий запас, логічний опис предметів, граматично правильна та послідовна розповідь.

Творче мислення :

Початковий рівень – труднощі у висуненні ідей, рішення шаблонні, використання матеріалів одноманітне, уява недостатньо розвинута.

Середній рівень – окремі оригінальні пропозиції, уява проявляється за стимулювання, інколи застосовує нестандартні підходи.

Високий рівень – кілька нестандартних рішень, вміння варіювати способи дій, творчий підхід до завдань, виражена креативність.

Здатність до самостійного навчання:

Початковий рівень – завдання виконує лише з допомогою дорослого, ініціативність низька, інструкції потребують повторення, труднощі з прийняттям рішень.

Середній рівень – виконує більшу частину завдань самостійно, іноді звертається за допомогою, проявляє інтерес, але не завжди доводить справу до кінця.

Високий рівень – самостійне виконання завдань без підказок, активна ініціатива, вміння обирати спосіб дії, здатність контролювати результат і пояснювати свої рішення.

На констатувальному етапі експериментального дослідження ключовим завданням було визначити початковий рівень розвитку пізнавальних функцій дітей старшого дошкільного віку. Саме цей етап закладає основу всього дослідження: він дає змогу оцінити реальний стан інтелектуальної активності дітей та надалі порівняти його з результатами після впровадження розвивальних ігор за методикою Монтессорі.

У ході дослідження діти виконували діагностичні завдання (додаток А). Оцінювання проводилося на основі спостережень педагогів, коротких практичних завдань та аналізу поведінки дітей у навчально-ігрових ситуаціях. Педагог звертав увагу на те, наскільки дитина здатна утримувати концентрацію, виконувати інструкції, використовувати пам'ять під час практичних дій, логічно міркувати, висловлювати свої думки та проявляти ініціативу. Результати констатувального етапу експерименту відображені у таблиці 3.2 та на діаграмі 3.1.

Таблиця 3.2

Результати констатувального етапу експерименту

критерії	Експериментальна група (16 дітей)			Контрольна група (15 дітей)		
	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Початковий рівень (%)	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Початковий рівень (%)
розвиненість пізнавальних процесів	12,5	31,3	56,2	13,3	26,7	60
мовленнєвий розвиток	6,2	25	68,8	6,7	20	73,3
розвиненість творчого мислення	18,7	31,3	50	20	26,7	53,3

здатність до самостійного навчання	0	50	50	0	46,7	53,3
Усереднені показники	9,4	34,4	56,2	10	30	60

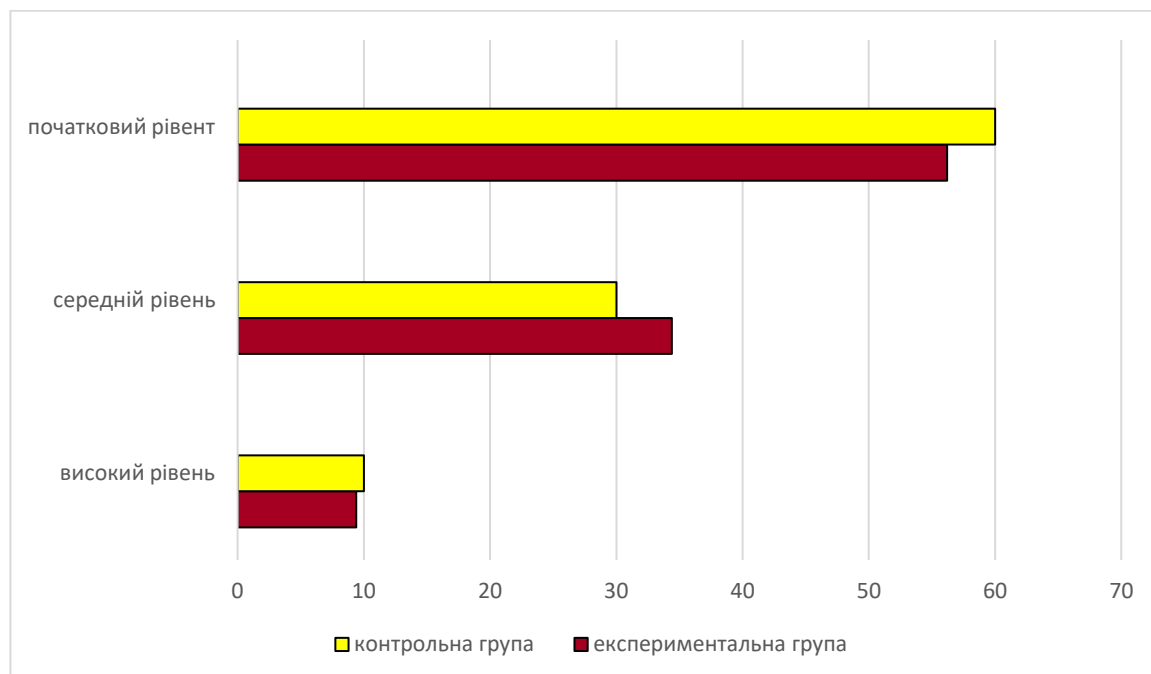

Рис. 3.1. Результати констатувального етапу експерименту

Аналізуючи дані з таблиці 3.2 та діаграми 3.1 констатувального етапу експерименту, ми можемо чітко побачити загальний рівень розвитку дітей за чотирма основними критеріями. Оскільки інформація з обох груп гармонійно співпадає, вона стає чудовою основою для того, щоб ми могли ефективно будувати подальшу роботу з дітьми.

Якщо говорити про розвиненість пізнавальних процесів, як діти розуміють і думають, то виявилось, що більшість з них ще тільки вчаться цим навичкам. За даними ми бачимо, що в одній групі таких дітей 56,2%, а в іншій – 60%. Середній рівень показали 31,3% та 26,7% дошкільників. І лише значно менша частина дітей (12,5% в першій групі та 13,3% в другій) впоралася на високий рівень. Це означає, що більшій кількості дітей потрібна допомога. Початкові розумові можливості в обох груп дуже схожі.

Ситуація з мовленнєвим розвитком також виявилася досить подібною в обох групах. Виявилося, що переважна більшість старших дошкільників ще лише опановують основи мови, перебуваючи на початковому етапі. Інша частина дошкільників (20-25%) показала середні результати. І лише 6-7% дітей показали високий рівень. Це означає, що чимало дітей поки що відчують труднощі з тим, щоб легко висловлювати свої ідеї, розповідати про побачене чи складати цікаву історію.

Щодо творчого мислення, ситуація виявилася дещо кращою. У експериментальній групі майже кожна п'ята (18,8%) дитина продемонструвала високий рівень винахідливості, третина (31,3%) показала середні результати, а рівно половина (50%) – початкові ознаки. У контрольній групі середній рівень мають 46,7 % дошкільників, а початковий — 53,3 %. Це свідчить про те, що значна частина дітей виконує завдання переважно за допомогою дорослого, має труднощі з плануванням дій, прийняттям рішень та контролем результатів власної діяльності.

Найбільше привернуло увагу те, наскільки діти мають змогу вчитися самостійно. В жодній з груп не виявилось дітей з високим рівнем за цим критерієм. В одній групі половина дітей показувала середні результати, а решта 50% лише починала свій шлях у самостійному навчанні. У другій групі близько 46,7% дошкільнят теж були на середньому рівні, а трохи більше половини (53,3%) – на початковому. Це свідчить про те, що дуже багатьом дітям потрібна допомога та підтримка дорослих під час виконання завдань; їм складно самим придумати план дій, обрати, що робити далі, та зрозуміти, чи добре вони впоралися з роботою.

Підсумовуючи результати за всіма напрямками, ми побачили, що в експериментальній групі в середньому 9,4% дітей мають високий рівень розвитку, 34,4% – середній, а 56,2% – початковий. У контрольній групі ці показники такі: 10%, 30% та 60%. Варто зазначити, що в обох групах домінує початковий рівень розумових функцій, а діток з високими досягненнями – небагато. Водночас, схожі стартові показники в обох групах є дуже важливим

моментом, адже це дозволить нам чесно порівняти результати після проведення основної частини експерименту.

Отже, отримані результати констатувального етапу експерименту дозволили:

- окреслити початковий рівень розвитку пізнавальних функцій кожної дитини;
- виявити індивідуальні особливості та потреби у розвитку уваги, пам'яті, мислення, мовлення та самостійності;
- визначити педагогічні умови для оцінки ефективності методики Монтессорі в подальших заняттях та іграх.

Таким чином, результати констатувального етапу не лише зафіксували початковий рівень пізнавального розвитку дітей, а й стали методичною основою для планування формувального етапу експерименту. Саме на цьому етапі передбачається перевірити вплив розвивальних ігор Монтессорі на динаміку інтелектуального розвитку дошкільників і визначити ефективність обраної системи педагогічних впливів.

Формувальний етап експерименту – це науково-педагогічний метод дослідження, спрямований на перевірку ефективності конкретних педагогічних впливів на розвиток дитини, а також на визначення умов, за яких ці впливи виявляються найбільш результативними. На відміну від констатувального етапу, що лише фіксує вихідний рівень розвитку дитини, формувальний експеримент передбачає цілеспрямоване втручання у навчально-виховний процес, корекцію та стимуляцію пізнавальних функцій, а також подальше порівняння динаміки змін.

Побудова формувального етапу експерименту ґрунтується на сучасних наукових підходах до розвитку дошкільника – когнітивному, особистісно орієнтованому та діяльнісному. Когнітивний підхід акцентує увагу на розвитку мислення, пам'яті, уваги та інших ключових компонентів інтелектуальної діяльності. Особистісно-орієнтований підхід підкреслює значення мотивації, самостійності, активності та внутрішнього потенціалу дитини, тоді як діяльнісний підхід забезпечує практичну реалізацію цих компонентів через

цілеспрямовані, структуровані навчально-ігрові дії. Такий комплексний підхід дозволяє оцінити ефективність педагогічних впливів не лише на окремі когнітивні процеси, а й на формування цілісної пізнавальної діяльності дитини.

Методика Монтесорі була обрана для проведення формувального експерименту завдяки її доказовій ефективності у розвитку пізнавальних процесів у дітей старшого дошкільного віку. Основні принципи методу – індивідуалізація навчання, самостійний вибір діяльності, стимуляція концентрації та розвиток довільності – створюють умови для активного включення дитини в пізнавальну діяльність. Сенсорні матеріали, вправи на сортування, складання, вимірювання та порівняння допомагають дітям безпосередньо взаємодіяти з предметним середовищем, формуючи логіку, уважність і пам'ять. Самостійний вибір діяльності дитиною у підготовленому середовищі підвищує її мотивацію до навчання, сприяє розвитку внутрішньої дисципліни та умінню планувати власну діяльність.

Психолого-педагогічні передумови формувального експерименту базуються на численних дослідженнях, що доводять ефективність диференційованих завдань, сенсорних вправ та структурованих ігор у стимуляції пізнавальних функцій дітей. Так, науковці Піаже та Виготський підкреслювали значення активної діяльності для розвитку логічного мислення та мовлення, а сучасні дослідження Савченко, Дубас та Монтесорі показують, що цілеспрямовані ігрові вправи сприяють розвитку уваги, пам'яті, сенсорних та моторних навичок. Таким чином, педагогічний експеримент передбачає систематичне спостереження за дитиною, аналіз її прогресу та своєчасну корекцію впливів для підвищення ефективності навчально-ігрової діяльності.

Результати констатувального етапу засвідчили, що серед дітей були виявлені труднощі з концентрацією уваги, розвитком логічного мислення, рівнем самостійності та стабільністю пізнавальних процесів. Це стало підставою для впровадження корекційного впливу – добору спеціальних розвивальних ігор та вправ за методикою Монтесорі. Вони спрямовані на активізацію ключових

когнітивних функцій: уваги, пам'яті, мислення, мовлення, сенсорного сприймання та здатності діяти самостійно.

Мета формувального експерименту полягала у визначенні ефективності використання розвивальних ігор Монтессорі для підвищення рівня інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку. Для досягнення поставленої мети були визначені такі завдання:

- впровадження спеціально розроблених ігор та вправ Монтессорі у навчально-виховний процес;
- стимулювання пізнавальної активності, концентрації та самостійності дітей;
- оцінку ефективності ігор шляхом порівняння результатів розвитку пізнавальних функцій до та після експерименту;
- виявлення індивідуальних потреб дітей для оптимального коригування навчально-ігрових впливів.

Умови проведення передбачали роботу у невеликих групах для забезпечення індивідуального підходу, використання спеціально підібраного матеріалу Монтессорі, що стимулює сенсорний, логічний та мовленнєвий розвиток, надання допомоги лише за потреби, а також систематичне спостереження за динамікою розвитку пізнавальних функцій дітей.

Розвивальні ігри, побудовані за методикою Монтессорі, є ефективним засобом інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку. Їх особливість полягає у тому, що вони одночасно стимулюють кілька пізнавальних процесів: увагу, пам'ять, логічне мислення, мовлення, сенсорні й моторні навички. У такій діяльності дитина активно досліджує навколишній світ, аналізує, порівнює, систематизує інформацію та робить власні висновки. Це сприяє формуванню високого рівня пізнавальної активності, самостійності та внутрішньої мотивації.

Виходячи з принципів Монтессорі та завдань формувального експерименту, були підібрані конкретні розвивальні ігри та вправи. Кожна гра спрямована на розвиток певної когнітивної функції та реалізується у вигляді

структурованої, але ігрової діяльності, що відповідає віковим та індивідуальним особливостям дітей.

Експериментальна група працювала із спеціально підібраними розвивальними іграми за методикою Монтесорі, що включали вправи на розвиток уваги, пам'яті, логічного мислення, мовлення, сенсорних та моторних навичок. Контрольна група продовжувала звичайну навчально-виховну діяльність без додаткового впливу спеціально організованих ігор.

Протягом чотирьох тижнів заняття проводилися тричі на тиждень, у невеликих групах для забезпечення індивідуального підходу. Діти експериментальної групи мали можливість самостійно обирати завдання та виконувати вправи під наглядом вихователя, що дозволяло оцінювати розвиток пізнавальних функцій у динаміці та порівнювати результати з контрольними показниками.

У перший тиждень формувального експерименту ми приділяли увагу розвитку концентрації та спостережливості дітей старшого дошкільного віку. На початку кожного заняття діти знайомилися з матеріалом та отримували короткі інструкції від вихователя, після чого виконували завдання самостійно, а допомога надавалася лише за потреби.

Гра 1. Сорткування предметів за кольором

Діти отримували набір кубиків або фішок різних кольорів і контейнери для сорткування. Спочатку вони працювали з 2–3 кольорами та 5–6 предметами кожного, поступово збільшуючи кількість кольорів та предметів до 5–6 кольорів і 8–10 предметів кожного кольору. Ця гра сприяла розвитку концентрації, спостережливості та самостійності.

Гра 2. Сорткування предметів за формою

Діти отримували фігури різних форм (круг, квадрат, трикутник) і контейнери для сорткування. Перші заняття включали 2 форми та 4–5 предметів кожної. До кінця тижня завдання ускладнювалося до 5 форм із 8–10 предметами, різного розміру, що розвивало логічне мислення, увагу та здатність порівнювати об'єкти.

Гра 3. Пазли

Діти починали з простих картинок з 4–5 деталей і поступово переходили до 10–12 деталей зі складними сюжетами. На початку пазли збиралися разом із вихователем, а до кінця тижня діти виконували завдання самостійно, концентруючись на деталях та логічно поєднуючи частини.

Гра 4. «Що змінилося?»

На столі викладалися 4–5 предметів, дитина розглядала їх, після чого один або кілька предметів прибирали чи переставляли, і завдання полягало у визначенні змін. Спочатку завдання було простим, з невеликою кількістю предметів, до кінця тижня діти відзначали зміни серед 8–10 предметів із більш складними варіантами перестановки та кольору.

Гра 5. Викладання серій предметів

Діти розкладали предмети за певною послідовністю (колір → форма → колір). Спочатку серія складалася з 3–4 елементів і потребувала підказок вихователя, до кінця тижня діти виконували серії з 5–6 елементів самостійно. Гра розвивала логіку, увагу та послідовність дій.

У другий тиждень формувального експерименту основну увагу приділяли розвитку пам'яті дітей старшого дошкільного віку. На початку заняття пояснювали правила гри, а потім діти працювали самостійно, з поступовим підвищенням складності завдань.

Гра 1. Парні картки

Діти отримували набір карток з парними зображеннями (тварини, фрукти, предмети). На початку картки викладалися по 6–8 пар, поступово кількість збільшувалася до 12–14 пар. Завдання полягало у запам'ятовуванні розташування карток і пошуку відповідних пар. Гра розвивала зорову пам'ять, увагу та концентрацію.

Гра 2. Повторення послідовностей предметів

Вихователь демонстрував ряд предметів у певному порядку (наприклад, кубик → кулька → фішка). Спочатку діти повторювали послідовність із 3–4

предметів, поступово до 6–7 предметів. Це завдання стимулювало короткочасну пам'ять, логічне мислення та уважність до деталей.

Гра 3. «Запам'ятай і відтворюй»

Діти спостерігали за викладенням серії предметів на столі, після чого їх прибирали, і дитина мала відтворити серію самостійно. Початковий рівень включав 3–4 предмети, до кінця тижня серія складалася з 6–7 предметів різних форм і кольорів. Гра сприяла розвитку зорової та логічної пам'яті, уваги та здатності до послідовного мислення.

Гра 4. Ланцюжки дій

Діти отримували завдання повторити послідовність дій: наприклад, підняти кубик → покласти в кошик → повернутися на місце. Спочатку ланцюжок складався з 2–3 дій, потім поступово до 5–6 дій. Це завдання формувало пам'ять на дії, увагу та здатність до планування послідовності.

У третій тиждень формувального експерименту заняття зосереджувалися на розвитку логічного мислення, здатності до класифікації та аналізу. Завдання підбиралися так, щоб поступово ускладнюватися і відповідати віковим можливостям дітей.

Гра 1. Логічні блоки Монтесорі

Діти працювали з набором логічних блоків різної форми, кольору та розміру. Завдання полягало у сортуванні блоків за певною ознакою: форма, колір або розмір, а потім у комбінуванні за двома ознаками одночасно. Початковий рівень передбачав сортування за однією ознакою, до кінця тижня діти виконували комбіновані завдання. Ця гра розвивала логіку, здатність до класифікації та увагу до деталей.

Гра 2. Конструювання та моделювання

Діти отримували завдання побудувати фігури або конструкції з кубиків, дерев'яних деталей або пазлів. Спочатку пропонувалися прості моделі, потім – складніші за схемою або за власним задумом дитини. Гра сприяла розвитку просторового мислення, уяви та здатності до логічного планування дій.

Гра 3. Класифікація та серії

Діти отримували набір предметів або карток і групували їх за ознаками: колір, форма, розмір, категорія. Поступово завдання ускладнювалося: створення серій або рядів із трьох і більше елементів, поєднання декількох критеріїв одночасно. Гра стимулювала логічне мислення, увагу та здатність до узагальнення.

Гра 4. Знаходження зайвого предмета

Діти отримували набір предметів, серед яких один «зайвий», не підходив за кольором, формою чи призначенням. Завдання полягало у визначенні зайвого предмета та поясненні свого вибору. Спочатку завдання було простим – відрізнити один елемент, потім діти працювали з кількома ознаками одночасно. Гра формувала аналітичне мислення та здатність до узагальнення.

Гра 5. Продовження послідовності

Діти отримували серію предметів або карток і мали продовжити логічну послідовність (за кольором, розміром або формою). Спочатку серія складалася з 3–4 елементів, до кінця тижня – із 6–7 елементів. Гра розвивала логіку, уміння аналізувати та передбачати розвиток ряду.

Протягом наступного тижня, ми приділяли увагу розвитку мовленнєвих навичок, формуванню словникового запасу, умінню будувати логічні речення та висловлювати власні думки. Діяльність була організована за принципами Монтессорі: діти працювали з наочними матеріалами, картками та предметами, виконуючи завдання від простого до складного, у невеликих групах, із підтримкою педагога лише за потреби.

Гра 1. Складання історій по картках

Діти отримували набір карток із різними персонажами, предметами та подіями. Завдання полягало у складанні власної історії, використовуючи картки як опорні точки. Спочатку вони складали короткі історії з трьох-чотирьох карток, поступово переходячи до більш складних сюжетів із п'яти-шести карток. Така діяльність за принципом Монтессорі стимулювала розвиток зв'язного мовлення, логічного мислення та фантазії.

Гра 2. Опис предметів та дій

Кожна дитина брала предмет або демонструвала виконану дію, а потім описувала його словами, використовуючи повні речення. Спочатку опис був простим («Це червона кулька»), надалі – складнішим («Ця червона кулька котиться по столу, а синя стоїть поряд»). Ця гра, використовуючи принцип сенсорного стимулювання Монтессорі, сприяла розвитку точності висловлювання, граматичних структур та словникового запасу.

Гра 3. Казки по картинках

Діти отримували серії ілюстрацій, що відтворювали казкову історію без тексту. Завдання полягало у відтворенні казки власними словами, визначенні послідовності подій, описі персонажів та їхніх дій. Спочатку відтворювали короткі сюжети з 3–4 картинок, потім складніші з 6–7. Така діяльність поєднувала сенсорну стимуляцію та мовленнєве мислення за методикою Монтессорі, розвивала зв'язне мовлення та пам'ять.

Гра 4. Розповідь за схемою (початок → розвиток → кінець)

Діти складали розповідь за готовою схемою, де позначалися основні частини сюжету: початок, розвиток подій, кінець. Поступово вони переходили до створення власних схем, формуючи послідовність подій самостійно. Завдання за принципом «рука → інтелект» стимулювало логічне мислення, розвиток мовлення та здатність узагальнювати.

Протягом наступного тижня експерименту ми працювали над розвитком самостійності дітей, даючи їм можливість обирати завдання та виконувати їх без постійної допомоги педагога.

Гра 1. Вибір діяльності в групі

Дітям пропонували кілька ігрових завдань, і вони самі обирали, чим займатися. Спочатку деякі потребували допомоги, згодом вони вже самостійно визначали, що робити.

Гра 2. Планування власних дій

Кожна дитина отримувала матеріал для гри і вирішувала, у якій послідовності виконувати завдання. Це допомагало розвивати організацію дій та логіку.

Гра 3. Виконання без допомоги дорослого

Діти виконували завдання самі: складали пазли, сортували блоки, збирали серії предметів. Поступово вони робили все самостійно, контролюючи правильність.

Гра 4. Організація робочого простору

Діти навчалися розкладати матеріали, підтримувати порядок і планувати свої дії під час гри. Це розвивало акуратність та організаційні навички.

Протягом формувального експерименту діти показали помітний прогрес у розвитку уваги, пам'яті, логічного та мовленнєвого мислення, сенсорних і моторних навичок. Завдяки використанню ігор і вправ за методикою Монтессорі вони навчалися самостійності, концентрації, плануванню дій і організації робочого простору. Завдання були підібрані відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей, що забезпечило позитивну динаміку пізнавального розвитку.

Контрольний етап експерименту було проведено з метою визначення реальної ефективності впровадження розвивальних ігор за методикою М. Монтессорі у процес інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку. На цьому етапі ми повторно оцінили рівень розвитку дітей за тими самими показниками, що й на початку дослідження. Власне, контрольний етап мав на меті з'ясувати, наскільки істотними стали ці зміни, і чи можна вважати запропоновану програму занять ефективним засобом стимуляції інтелектуального розвитку дошкільників.

Щоб результати були точними, повторна оцінка проводилася у таких самих умовах і з використанням тих самих завдань, як і на констатувальному етапі. Такий підхід дав змогу об'єктивно порівняти показники, простежити динаміку розвитку кожної дитини та групи загалом і визначити, чи сприяли ігри Монтессорі на формування ключових інтелектуальних умінь дітей.

Таблиця 3.3.

Результати контрольного етапу експерименту

критерії	Експериментальна група (16 дітей)			Контрольна група (15 дітей)		
	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Початковий рівень (%)	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Початковий рівень (%)
розвиненість пізнавальних процесів	31,2	62,5	6,3	13,3	33,4	53,3
мовленнєвий розвиток	25,0	62,5	12,5	6,6	20,0	73,4
розвиненість творчого мислення	25,0	62,5	12,5	20,0	26,7	53,3
здатність до самостійного навчання	31,2	50,0	18,8	6,6	46,7	46,78
Усереднені показники	28,1	59,4	12,5	11,7	31,7	56,6

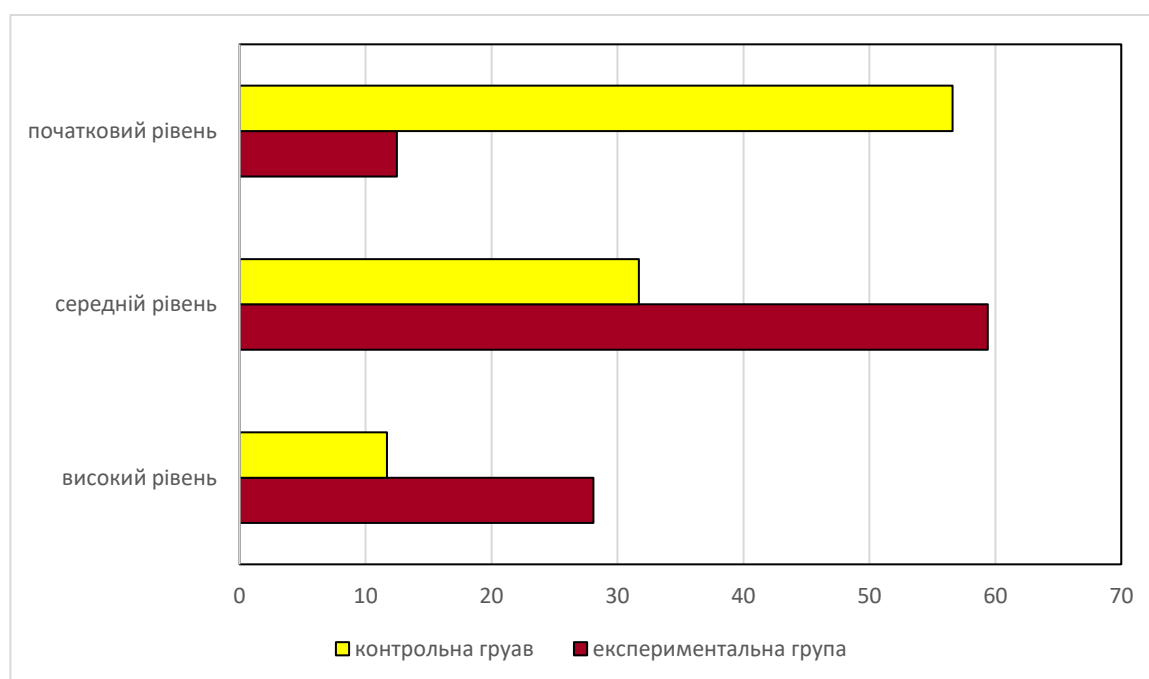

Рис. 3.2. Результати контрольного етапу експерименту

Аналізуючи дані з таблиці 3.3 та рисунка 3.2, ми бачимо, які результати ми отримали на контрольному етапі дослідження.

Якщо говорити про експериментальну групу, то більшість з дітей – близько 60% – вже знаходяться на середньому рівні. Це стосується їхнього вміння міркувати, вільно висловлюватися, творчо думати і навіть самостійно здобувати знання. Частина старших дошкільників від 25% до 31%, досягла вже високого рівня. Це означає, що вони вже самостійно справляються із завданнями і вміють застосовувати те, що вивчили, на практиці. Меншій кількості дітей (приблизно 6–18%), поки що потрібна допомога педагога та підказки під час виконання завдань.

В контрольній групі, ми бачимо інші результати: тут переважна більшість (від 46% до 73%) ще перебуває на початковому етапі розвитку певних навичок. Середній рівень демонструють від 20% до 47% дітей. Щодо високих досягнень лише 6–20% діток можуть похвалитися ними. Це свідчить про наявність базових умінь, які потребують подальшого розвитку та педагогічної підтримки.

Щоб більш докладніше зрозуміти, як змінилися критерії протягом усього експерименту було створено таблицю 3.4 та рисунок 3.3. Саме вони дозволяють наочно порівняти зростання старших дошкільнят за чотирма ключовими напрямками: їхні розумові процеси, розвиток мовлення, творчі здібності та вміння самостійно пізнавати нове.

Таблиця 3.4.

**Порівняння результатів констатувального та контрольного етапів
експерименту для експериментальної групи**

критерії	Констатувальний етап експерименту			Контрольний етап експерименту		
	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Початковий рівень (%)	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Початковий рівень (%)
розвиненість пізнавальних процесів	12,5	31,2	56,2	31,2	62,5	6,3
мовленнєвий розвиток	6,2	25,0	68,8	25,0	62,5	12,5
розвиненість творчого мислення	18,8	31,3	50	25,0	62,5	12,5

здатність до самостійного навчання	0	50,0	50,0	31,2	59,0	18,8
Усереднені показники	9,4	34,4	56,2	28,1	59,4	12,5

Дане порівняння дозволило простежити динаміку розвитку кожного з показників і оцінити ефективність впровадженої програми занять. Завдяки графічному представленню результатів видно, які когнітивні функції демонструють найбільший приріст, а також загальні тенденції покращення інтелектуальної підготовки дітей.

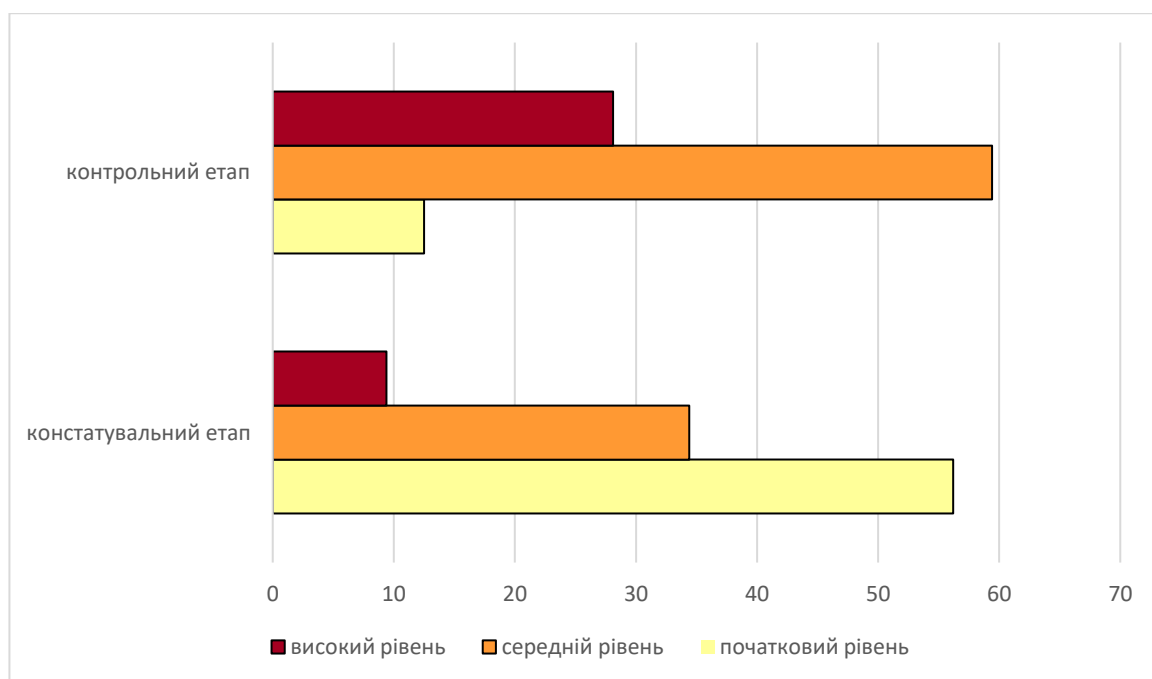

Рис. 3.3. Порівняння результатів констатувального та контрольного етапів експерименту для експериментальної групи

Аналізуючи інформацію, що представлена в таблиці 3.4 та на рисунку 3.3, можемо зрозуміти, наскільки ефективно спрацювала методика Монтессорі. Наші спостереження чітко показують, що рівень розвитку дітей значно покращився у більшості важливих сфер їхнього життя.

Помітний прогрес спостерігається у тому, як діти мислять та сприймають світ: якщо спочатку більшість (56,2%) лише мали початковий рівень у розвитку,

а високого рівня було дуже мало (лише 12,5%), то згодом кількість дітей з даним рівнем зросла до 31,2%, а більшість (62,5%) досягли середнього рівня, тоді як початковий майже зник (всього 6,3%).

У мовленні також відбулися значні зміни: частка дітей, які вільно висловлюються, зросла з 6,2% до 25%, середній рівень – з 25% до 62,5%, а початковий рівень зменшився – з 68,8% до 12,5%. Тобто, діти активно опановують мову, почуваються впевненіше, коли говорять, можуть складати прості розповіді та брати участь у комунікаційних ситуаціях.

Щодо творчого мислення: наприкінці дослідження ми побачили зростання високого рівня з 18,8% до 25% та середнього – з 31,3% до 62,5%, тоді як початковий рівень зменшився до 12,5%. Це відображає розвиток уяви, винахідливості та здатності дітей знаходити нестандартні рішення під час виконання завдань.

Особливо вражає, як покращилася їхня здатність вчитися самостійно: спочатку жодна дитина не могла похвалитися високим рівнем, а частина дітей були на середньому рівні, решта дітей – на початковому. Але тепер 31,2% досягли високого рівня, 59% – середнього, а початковий знизився до 18,8%. Це показує, що діти навчилися планувати, контролювати себе та виконувати завдання майже без допомоги дорослих.

Таким чином, порівняльний аналіз констатувального та контрольного етапів демонструє, що діти експериментальної групи значно покращили свої пізнавальні, мовленнєві, творчі навички та здатність до самостійного навчання. Таблиця 3.4 та рисунок 3.3 наочно відображають динаміку змін та ефективність застосованих педагогічних методик, дозволяючи чітко простежити прогрес дітей.

В цілому, результати контрольного етапу експерименту, можна стверджувати, що застосування розвивальних ігор за методикою М. Монтесорі має виражений позитивний вплив на інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку. Систематична робота з сенсорними, логічними та мовленнєвими матеріалами сприяла підвищенню рівня уваги, пам'яті, мислення та самостійності. Зафіксована динаміка розвитку показує, що методика не лише

підтримує наявний рівень підготовки, а й дозволяє суттєво його покращити. Отримані результати підтверджують доцільність використання підходу Монтессорі в освітній практиці та можуть слугувати основою для подальшого планування програм інтелектуального розвитку дошкільників.

3.2. Методичні рекомендації щодо використанні у роботі з дітьми старшого дошкільного віку розвивальних ігор М. Монтессорі

При роботі з дітьми старшого дошкільного віку вихователю важливо враховувати основні принципи методики М. Монтессорі, тому що саме вони сприяють ефективності розвивальних занять і допомагають формувати особистість дитини з дошкільного віку. Сучасна освітня сфера пропонує багато різних ігор та підручників, але методика Монтессорі наголошує не на їхній кількості, а на якості та практичності. Вона вважає, що всі предмети повинні бути добре організованими, цікавими для дітей і зручними для самостійної роботи дошкільника. Навіть матеріали, які виготовлені власноруч, при правильному виборі та розміщенні, можуть повноцінно розвивати сенсорні здібності, координацію рухів, логічне мислення та пізнавальну зацікавленість старших дошкільників.

Перед початком заняття з дошкільниками за методикою М. Монтессорі вихователю важливо ознайомити дітей із правилами поведінки з матеріалами та навчити їх основних організаційних навичок. Слід показати, як правильно взяти посібник, розкласти матеріали на килимку чи столі, в якій послідовності виконувати завдання і як повернути все на своє місце після завершення роботи. Такий підхід розвиває в дошкільника відповідальність, самодисципліну, самостійність у діях та здатність завершувати розпочате.

Слід звернути увагу, що вибір матеріалу завжди належить дитині. Вихователю не повинен нав'язувати завдання, втручатися в процес без крайньої потреби. Навіть похвала або жест заохочення може зменшити внутрішню мотивацію дошкільника, адже дитина почне очікувати зовнішню похвалу, а не на свій власний інтерес під час роботи.

Варто не забувати про так звані «недопустимі дії» в методиці Монтесорі. Під час роботи зі старшими дошкільниками, вихователь не повинен дорікати дитині за помилки — розлита вода, падіння іграшок або інша невдача є природною частиною навчального процесу. Не варто акцентувати увагу на помилці чи обговорювати її занадто голосним тоном. Завдання вихователя — спокійно та ввічливо показати, як виправити ситуацію, щоб відбувався розвиток навичок самоконтролю та самостійного догляду. Саме така позиція педагога допомагає дошкільнику стати впевненим, не боятися труднощів і відповідально ставитися до своїх вчинків, навіть якщо помилився.

В процесі роботи з старшими дошкільниками важливо уникати постійного та передчасного втручання в їхні заняття. Вихователь не повинен одразу поспішати на допомогу дитині або виправляти її дії лише через те, що дорослий зробив би це скоріше чи правильніше. Така поведінка вихователя підриває віру дитини у власні сили та робить дитину залежною від дорослого. Допомога потрібна лише тоді, коли дитина сама звернеться за нею або коли педагог побачив, що дитина не справляється самостійно та потребує підтримки. Такий підхід допомагає підвищувати самостійність, заохочує до саморозвитку та вміння долати перешкоди легко.

Також, не менш важливо підтримувати позитивні емоції дошкільника від самої гри. Якщо педагог після завершення заняття намагається доробити або виправити зроблене дитиною і вона за цим спостерігає, це може викликати у неї почуття невдачі та збільшити страх зробити помилку наступного разу під час заняття. Тому всі виправлення педагога мають бути непомітними для дитини, а сам процес прибирання чи впорядкування матеріалу потрібно вчити поступово, м'яко і без осуду.

Створюючи процес роботи дітей старшого дошкільного віку, педагог має звертати увагу на їхню витривалість та здатність працювати. Занадто сильне навантаження або надто довга чи складна робота швидко викликає втому та втрату інтересу до заняття, що є небажаним під час роботи за методикою

Монтессорі. Гра має бути короткої тривалості та різноманітною за змістом, щоб дошкільник міг завершити роботу та насолодитися результатом.

Потрібно розуміти, що кожна гра не повинна ставати для дитини рутиною або механічним повторенням. Старші дошкільники дуже чутливі до чогось нового, тому педагогу необхідно творчо урізноманітнювати завдання: включати короткі сюжетні мотиви, казкові елементи, надавати матеріалу "оживлені" риси, пропонувати дітям грати уявні ролі під час заняття. Невелика історія чи цікавий образ в момент гри допомагають дошкільнику зрозуміти сенс практичної дії та стимулюють пізнавальний інтерес. Наприклад, коли дитина працює з водою чи сипучими матеріалами на занятті, педагог може використати образ подорожі чи перешкоди, яку необхідно подолати, що сприятиме емоційному залученню та увазі.

Метод М. Монтессорі вимагає чіткої та якісної позиції вихователя, ніж у традиційному навчанні. За даною методикою педагог не керує дітьми, а створює умови, під час яких вони самі обирають матеріал та вид заняття відповідно до своїх потреб та внутрішніх побажань. Основним завданням вихователя є лояльний супровід, уважне ставлення, спостереження та підтримка інтересу до самої гри, а не нав'язування іншої діяльності. Педагог має надавати допомогу лише в тому випадку, коли це дійсно необхідно для самого дошкільника, дозволяючи дитині освоювати матеріал у своєму темпі, не поспішаючи та поринаючи детальніше у гру.

Саме така взаємодія, яка базується на повазі, довірі та заохоченні самостійності — сприяє покращеному розумовому розвитку старшого дошкільника, що дає йому волю, розвиток уваги, логічного мислення та вміння організовувати власну діяльність без допомоги педагога чи батьків.

Основний принцип методики Монтессорі полягає у створенні якісних умов для самостійного навчання та розвитку дошкільника. Він базується на тому, що діти здатні ефективно засвоювати нові знання та навички, якщо знаходяться у правильно створеному розвивальному середовищі. Саме тому головне завдання педагога полягає у створенні такого освітнього середовища, де під час заняття

діти старшого дошкільного віку легко долучаються до активної пізнавальної діяльності, мають вільний доступ до навчальних матеріалів і можуть самостійно обирати завдання та швидкість роботи. Стверджують, що саме в умовах вільного вибору та внутрішньої мотивації дитина досягає найбільшої продуктивності та сталого зосередження.

Однак варто звернути увагу, що жодна методика раннього або дошкільного розвитку не є універсальною. Кожна має свої переваги та обмеження. Тому, перед тим як впроваджувати гру за методикою Монтесорі у навчальний процес, педагогам потрібно глибоко вивчити теоретичні основи даного підходу, ознайомитися зі спеціалізованою літературою та джерелами, пройти відповідне навчання або відвідати семінари, де можна спостерігати за роботою досвідчених педагогів, які працюють за методикою Монтесорі та мають хороші результати. Така підготовка до подальшого використання методики допомагає коректно інтерпретувати принципи роботи та уникнути поширених помилок при її застосуванні.

Марія Монтесорі заклала в основу практичної роботи з дітьми ряд етичних та педагогічних принципів, які регулюють взаємодію педагога з дитиною:

1. Шанобливе ставлення до особистого простору дитини.

Педагог не повинен торкатися дитини без її згоди, поважаючи її право на самостійність.

2. Уникнення негативного оцінювання.

Неприпустимі зауваження або критичні коментарі на адресу дитини, як у її присутності, так і за її відсутності.

3. Акцент на позитивних аспектах.

Дорослий відзначає успіхи та докладені зусилля, направляючи увагу дитини на її сильні сторони та поступове подолання труднощів.

4. Створення організованого розвивального середовища.

Педагог відповідає за порядок у просторі, правильне розміщення навчальних матеріалів та демонстрацію їх використання. Саме оточення розглядається як ключовий фактор виховання.

5. Чутливість до потреб дитини.

Дорослий завжди готовий вислухати, дати відповідь на запитання, підтримати ініціативу та пізнавальну активність.

6. Повага до зосередженості.

Якщо дитина спостерігає, розмірковує або відпочиває після виконання завдання, педагог не повинен переривати цей процес або нав'язувати їй діяльність.

7. Сприймання помилок як частини розвитку.

Помилка є природним елементом навчання. Педагог допомагає дитині самостійно помітити та виправити її, втручаючись лише у ситуаціях, пов'язаних із небезпекою або руйнівними діями щодо оточення чи інших дітей.

8. Особистий приклад.

Усі дії педагога з дітьми повинні бути ввічливими, стриманими та етичними. Дорослий показує зразки культурної поведінки, які діти переймають у своїй щоденній діяльності.

Застосування цих принципів сприяє формуванню атмосфери довіри, свободи та інтелектуальної активності, що є важливим для розвитку мислення, уваги, саморозвитку та самостійності дітей старшого дошкільного віку.

Важливо зазначити, що використання розвивальних ігор за методикою Марії Монтесорі для дітей старшого дошкільного віку є не просто цікавим заняттям, а обґрунтованим освітнім підходом, який сприяє всебічному розумовому розвитку дитини. Дана методика базується на потребах дошкільника, його самостійності та можливості вибору, що створює найкращі умови для розвитку мислення, уваги, пам'яті, мовлення, а також навичок аналізу та узагальнення.

Чітко організоване середовище під час заняття дає дитині змогу не лише накопичувати досвід через відчуття та пізнання, але й вчитися планувати,

обирати, проявляти ініціативу, відповідальність і наполегливість. Через самостійну роботу з матеріалами дитина засвоює основи логічного мислення та розуміння причинно-наслідкових зв'язків, а багаторазове повторення вправ покращує пізнавальні процеси та формує міцні інтелектуальні здібності.

Важливо зробити акцент на тому, що робота педагога за методикою Монтессорі вимагає глибокої професійної підготовки, вміння спостерігати, делікатно супроводжувати та своєчасно, ненав'язливо втручатися. Педагог виступає творцем середовища та організатором навчального процесу, але при цьому не вказує дитині, що робити, не замінює її власний досвід і не обмежує природну цікавість та творчість. Такий підхід стимулює внутрішню мотивацію, самоконтроль та здатність свідомо приймати рішення.

Розвивальні ігри Монтессорі довели свою ефективність у стимулюванні мозкової діяльності, збагаченні чуттєвого досвіду, формуванні навичок концентрації уваги, просторових уявлень, логічного мислення та розвитку мовлення. Вони допомагають дитині перейти від практичного мислення до образного та елементів логічного, що є ключовим для інтелектуального розвитку старших дошкільників.

Отже, системне використання розвивальних ігор Монтессорі, разом із дотриманням педагогом принципів поваги, терплячості та професійної компетентності, створює реальні умови для всебічного розвитку дитини. Це не лише готує її до школи інтелектуально, а й закладає основи самостійності, впевненості у собі та позитивного ставлення до навчання.

Методика Монтессорі стає ефективним засобом розвитку цілісної, мислячої та здатної до самостійного навчання особистості, що відповідає сучасним вимогам дошкільної освіти.

Висновки до третього розділу

Сучасна дошкільна педагогіка дедалі більше акцентує увагу на інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку, адже саме в цьому віці закладаються основи мислення, пам'яті, уваги, мовлення й уміння діяти

самостійно. Розвивальні ігри, особливо ті, що побудовані на принципах методики Марії Монтесорі, створюють сприятливі умови для активного пізнання світу, стимулюють дитячу ініціативу та формують навички самоконтролю. Тому дослідження, спрямоване на визначення впливу таких ігор на інтелектуальний розвиток дітей, є не лише теоретично актуальним, а й практично важливим.

Експериментальне дослідження проводилося на базі навчального закладу «Ромашка» загального типу Малодівицької селищної ради Прилуцького району Чернігівської області. У експерименті брало участь 31 дитина (16 дітей – експериментальна група, 15 дітей – контрольна група). Експериментальне дослідження показало, що розвивальні ігри, засновані на методиці Монтесорі, позитивно впливають на розумовий розвиток дітей старшого дошкільного віку.

На початковому етапі оцінювання було визначено вихідний рівень розвитку дітей. З'ясувалося, що більшість дошкільнят перебували на низькому рівні розвитку пізнавальних процесів, мовлення, творчого мислення та самостійності. Це вказувало на потребу в додатковій педагогічній допомозі для формування цих здібностей.

Під час основного етапу експерименту діти з експериментальної групи брали участь у спеціально підібраних розвивальних іграх. Ці ігри були спрямовані на стимулювання уваги, пам'яті, мислення, мови, сенсорних і моторних навичок, а також навичок самостійності. Заняття проводилися у невеликих групах, з поступовим ускладненням завдань та можливістю для дітей самостійно обирати діяльність.

Результати підсумкового етапу продемонстрували помітне зростання рівня інтелектуального розвитку дітей експериментальної групи. Діти показали помітний прогрес: у мисленні високий рівень зріс з 12,5% до 31,2%, середній – до 62,5%, початковий – до 6,3%; у мовленні високий рівень – з 6,2% до 25%, середній – до 62,5%, початковий – до 12,5%; у творчому мисленні високий – з 18,8% до 25%, середній – до 62,5%, початковий – до 12,5%; у самостійному навчанні високий – 31,2%, середній – 59%, початковий – 18,8%. Це свідчить про

зростання впевненості, активності та здатності до самостійного виконання завдань.

Отже, можна зробити висновок, що застосування розвивальних ігор за системою Монтесорі в освітньому процесі є ефективним інструментом для стимулювання інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку. Це сприяє формуванню самостійності, концентрації уваги, логічного мислення, а також розвитку мовленнєвих та творчих здібностей. Зафіксована динаміка розвитку показує, що методика не лише підтримує наявний рівень підготовки, а й дозволяє суттєво його покращити. Отримані результати підтверджують доцільність використання підходу Монтесорі в освітній практиці та можуть слугувати основою для подальшого планування програм інтелектуального розвитку дошкільників.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність впливу розвивальних ігор М. Монтесорі на інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку. На основі виконаних завдань сформульовано такі висновки:

1. Розвивальні ігри як засіб інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку є надзвичайно актуальною темою сучасної педагогіки, оскільки вони спрямовані на всебічний розвиток дитини та підвищення ефективності освітнього процесу у дошкільних закладах. Проблеми інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку присвятили свої роботи такі вітчизняні та закордонні науковці: І. В. Дубас, О. Я. Савченко, Л. О. Романенко, Дж. Піаже; Л. С. Виготський, Джон Дьюї, М. Монтесорі та інші.

2. В рамках дослідження було проаналізовано наукові джерела, розроблені критерії, показники та рівні інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку. А саме, розвиненість пізнавальних процесів (увага, пам'ять, мислення, сприйняття, уява), мовленнєвий розвиток (наявність зв'язного мовлення, багатий словниковий запас), творче мислення (здатність генерувати нові ідеї та вирішувати завдання нестандартно), здатність до самостійного навчання, допитливість, кмітливість (вміння аналізувати і узагальнювати інформацію). Рівні сформованості інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку визначені як початковий, середній та високий.

3. Було проведено експериментальне дослідження і проаналізовано ефективність впливу на інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку розвивальних ігор М. Монтесорі. Отримані дані підтверджують, що діти експериментальної групи, які систематично займалися розвивальними іграми М. Монтесорі, продемонстрували суттєве покращення рівня уваги, пам'яті, мислення, мовлення та самостійності порівняно з контрольною групою у якій зміни були несуттєві.

Дослідження показало, що розвивальні ігри не лише покращують окремі когнітивні функції, а й сприяють формуванню важливих для сучасної дитини навичок: уміння співпрацювати, логічно міркувати, висловлювати власні думки та проявляти творчість. Такий результат цілком узгоджується з актуальними євроінтеграційними орієнтирами у сфері дошкільної освіти, де особливий акцент робиться на розвитку компетентностей, а не лише на засвоєнні знань.

4. В процесі проведення педагогічного експерименту були підготовлені рекомендації щодо ефективного впровадження ігрових технологій М. Монтесорі для інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку у ЗДО. Рекомендації будуть у нагоді вихователям ЗДО, батькам дітей дошкільного віку та студентам спеціальності «Дошкільна освіта».

Таким чином, проведене дослідження доводить, що розвивальні ігри за методикою М. Монтесорі є ефективним інструментом стимулювання інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку. Вони забезпечують комплексний вплив на пізнавальні та соціальні навички, сприяють формуванню самостійності, відповідальності та креативності. Такий підхід відповідає сучасним вимогам дошкільної освіти та може бути успішно інтегрований у повсякденну педагогічну практику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко Л., Єфімова С. Навчання дітей методами Марії Монтессорі: навч.-метод. посіб. Львів: Психолог, 2004. С. 45–98.
2. Андріїв С. В. Розвиток мовлення та мислення дітей старшого дошкільного віку: навч.-метод. посіб. Київ: Педагогічна думка, 2019. 136 с.
3. Артюх Н. І., Савченко Л. М. Дошкільна освіта: теорія і практика: навч. посіб. Київ: Літера, 2019. 184 с.
4. Бабенко О. М. Основи сучасної дошкільної педагогіки: навч. посіб. Київ: Освіта, 2020. 210 с.
5. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. Київ : Либідь, 2019. 312 с.
6. Бовкуш К. П. Основні засади формування інклюзивної компетентності педагога. *Молодий вчений*. 2014. № 7(10). С. 156–160.
7. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика. Київ : Видавничий дім «Слово», 2015. 320 с.
8. Богуш А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи: навч.-метод. посіб. Київ: Видавничий дім «Слово», 2005. 720 с.
9. Борисова З., Семерткова Р. Спадщину Марії Монтессорі – сучасним дошкільним закладам. *Дошкільне виховання*. 1996. № 5. С. 17–20.
10. Бондар В., Ільченко А. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтессорі: навч. посіб. Полтава: РВВ ПДАА, 2009. 252 с.
11. Бурова А. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 256 с.
12. Будник О. Б. Інклюзивна освіта: навч. посіб. Івано-Франківськ: Кушнір Г. М., 2015. 152 с.
13. Демидова Ю. О. Визначення рівня сформованості пізнавальної самостійності старших дошкільників у конструктивній діяльності. *Педагогічний дискурс*. 2012. № 9. С. 76–79.
14. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології в дошкільній освіті. Київ : Академвидав, 2017. 352 с.

15. Дичківська І. М., Поніманська Т. І. М. Монтессорі: теорія і технологія: підручник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2006. 304 с.
16. Дубас І. В. Соціальний розвиток дітей дошкільного віку через гру: навч. посіб. Київ: Педагогічна думка, 2010. 184 с.
17. Гарднер Г. Структура розуму: теорія множинних інтелектів. Пер. з англ. Київ : Наш формат, 2016. 512 с.
18. Горюнова В. З., Михальчук Т. П., Прибильська Н. В. *Вісник Монтессорі: ювілейний випуск*. Київ:, 2007. 169 с.
19. Єфімова С. П. Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Львів : Світ, 2014. 216 с.
20. Заброцький М. Основи вікової психології: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2008. 112 с.
21. Ключко Н. Організація ігрової діяльності дошкільників як методична проблема. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/>
22. Крутій К. Формування граматично правильного мовлення у дітей дошкільного віку : навч. посіб. Запоріжжя: Освіта, 2004. – 140 с.
23. Кудикіна Н. Ретроспективний погляд на формування сучасної моделі ігрової діяльності. *Шлях освіти*. 2003. № 1. С. 46–49.
24. Кудикіна Н. Психологія та педагогіка гри. *Відкритий урок*. 2006. № 5–6. С. 32–36.
25. Лисенко Н. В. Дошкільна педагогіка. Київ : Слово, 2018. 400 с.
26. Марчук О. О., Ілюк Л. В., Мельничук Л. Б., Пагута Т. І. Розвиток інтелектуальних здібностей здобувачів дошкільної освіти як педагогічна проблема. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 6(34). С. 1286–1295.
27. Мельничук А. І. Дидактичні ігри як засіб адаптації шестирічної дитини до навчання та виховання. *Дошкільне виховання*. 2019. № 16. С. 54–58.
28. Монтессорі М. Поглинаючий розум дитини. Київ : Школа, 2018. 352 с.
29. Мордоус І. О. Пізнавальна діяльність – шлях реалізації діяльнісного підходу в процесі опанування дошкільниками іноземною мовою. Сучасне

дошкілля: реалії та перспективи: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. С. 74–78.

30. Мамчур І. Теорія гри та її пізнавальні можливості (історичний аналіз) *Рідна школа*. 2003. № 6. С. 61–63.

31. Науменко О., Васько О. Сутність і основні характеристики логіко-математичного інтелекту здобувачів початкової освіти. *Дошкільна освіта: від традицій до інновацій*. Суми: ФОП Цьома С. П., 2023. С. 357–360.

32. Плющ І., Богдан Т. Вплив розвивальних ігор на інтелектуальний розвиток дітей дошкільного віку. *Наукові інновації та передові технології*. Київ, 2025. С. 1393–1403.

33. Плющ І. О. Теоретичні основи застосування розвивальних ігор для інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку. *Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.* Київ, 2025. С. 171–176.

34. Поніманська Т. *Дошкільна педагогіка: підручник*. 3-тє вид., випр. Київ: Академвидав, 2015. 448 с.

35. Програма «Українське дошкілля»: програма розвитку дитини дошкільного віку (оновлена) / ред. О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко. Тернопіль: Мандрівець, 2022. 216 с.

36. Програма «Розвиток дошкільника: сучасні підходи»: навч.-метод. посіб. Київ, 2023. 64 с.

37. Родненко М. Монтессорі-освіта: актуальність, тенденції та перспективи розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 10 (64). С. 279–290.

38. Романенко Л. О. Логіко-математичний розвиток дітей старшого дошкільного віку. Харків : Ранок, 2017. 192 с.

39. Романенко Л. О. Логічні ігри як засіб розвитку мислення дітей старшого дошкільного віку: навч. посіб. Львів: Світ, 2006. 180 с.

40. Савченко О. Я. *Дошкільна освіта: сучасні підходи*. Київ : Освіта, 2019. 304 с.

41. Савченко О. Я. Розвивальні ігри в дошкільному віці: навч.-метод. посіб. Київ: Літера, 2004. 132 с.
42. Трифонова О. С. Інтелектуальний розвиток дітей дошкільного віку. Київ : Слово, 2019. 300 с.
43. Шмаргур В. М. Вікові та індивідуальні психосоматичні особливості дітей як предиктори розумового розвитку: автореф. дис. д-ра психол. наук. Київ, 2010. 41 с.
44. Яременко Н. В. Методика організації ігрової діяльності у години дозвілля. *Позакласний час*. 2008. № 10. С. 10–22.
45. Bruner J. *The Process of Education*. Cambridge : Harvard University Press, 2006. 112 p.
46. Christie J. F., Roskos K. A. *Play and Literacy in Early Childhood*. New York : Routledge, 2013. 240 p.
47. Dewey J. *Experience and Education*. New York: Macmillan, 1938. – 120 p.
48. Freud S. *Three Essays on the Theory of Sexuality*. Vienna: Deuticke, 1905. 98 p.
49. Gardner H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Harper & Row, 1983. 430 p.
50. Piaget J. *Play, Dreams and Imitation in Childhood*. London: Routledge, 1951. 220 p.
51. Rýdl K. *Principles and Concepts of Maria Montessori Pedagogy: teaching aid*. Praha: Public History, 2019. 50 p.
52. Rýdl K. *The Montessori Method for Our Child: Inspiration for Parents and Interested Parties*. Pardubice : University of Pardubice Press, 2007. 80 p.
53. Rýdl K. *Montessori Pedagogy and Its Institutions*. Prešov: Presov University Press, 2014. 60 p.
54. Śliwerski B. Montessori Pedutology. *Interdisciplinary Contexts of Special Pedagogy*. 2020. № 30. P. 7–31.
55. Vygotsky L. S. *Thought and Language*. Cambridge, MA: MIT Press, 1962. 280 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

**Завдання для проведення діагностики на констатувальному етапі
експерименту**

***Мета:** виявити вихідний рівень розвитку основних пізнавальних процесів (уваги, пам'яті, мислення, мовлення) та рівень самостійності дітей старшого дошкільного віку.*

Завдання та зміст діагностики:

1. Дослідження уваги («Знайди та назви»)

Дитині пропонується картка із зображеннями різних предметів.

Завдання: знайти та назвати предмети, що належать до однієї категорії.

Критерії оцінювання: швидкість та точність вибору (1–3 бали).

2. Дослідження пам'яті («Запам'ятай і пригадай»)

Дитині показують 6 знайомих предметів або карток протягом 10 секунд.

Завдання: після приховання назвати якомога більше предметів.

Критерії оцінювання: кількість правильно відтворених елементів (1–3 бали).

3. Дослідження мислення («Четвертий зайвий» / «Знайди ознаку»)

Дитині демонструють 4 зображення, з яких одне не належить до групи.

Завдання: визначити «зайвий» предмет і пояснити свій вибір.

Критерії оцінювання: правильність класифікації та вміння назвати ознаку (1–3 бали).

4. Дослідження мовлення («Опиши предмет»)

Дитині пропонують знайомий предмет (м'яч, яблуко, олівець тощо).

Завдання: описати його за основними ознаками (колір, форма, властивості, призначення).

Критерії оцінювання: повнота висловлювання та правильність мовлення (1–3 бали).

5. Дослідження самостійності («Виконай завдання без допомоги»)

Дитині пропонують нескладне завдання (зібрати пазл, розкласти предмети за ознаками).

Завдання: виконати його самостійно, без підказок дорослого.

Критерії оцінювання: ступінь самостійності (1–3 бали).

Максимальна кількість балів: 15.

Рівні розвитку:

- 13–15 балів — високий рівень
- 10–12 балів — середній рівень
- 0–9 балів — початковий рівень

Сучасні розвивальні ігри за методикою Монтесоррі для дітей старшого дошкільного віку

1. Куб за методикою Монтесоррі

2. Розвивальна гра: сортування фігур за кольором і формою

3. Сенсорні коробки для розвитку відчуттів

4. Логічні блоки для розвитку мислення

5. Розвивальна гра: шнурівка та застібання

6. Вивчення часу та розпорядку дня за методикою Монтессорі

7. Сенсорні доріжки для розвитку координації та тактильного сприйняття

8. «Буква і слова» за методикою Монтессорі

ДОДАТОК В

**Виконання завдань старшими дошкільниками для проведення
діагностики на констатувальному етапі експерименту**

